

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Kristel Paal

Elu jooksul läbi elatud väärkohtlemise tõlgendamine eaka eluloonarratiivi põhjal.

Magistritöö

Juhendaja: PhD Judit Strömpl
Juhendaja allkiri: _____

TARTU 2013

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Kristel Paal

24. mai 2013

Abstract

This master's thesis focuses on elderly mistreatment during life and it is based on a life story narrative. The aim of this thesis is to analyze how elderly person interprets abuse and mistreatment in her life. It is certainly delicate and challenging topic but indeed very important to discuss. According to the literature and previous studies elderly mistreatment is serious and hidden problem in the society and needs further discussions and research. Based on the literature life story is a good way to study and understand human being in the social world. By analyzing the interpretations of one life story, we can understand how a person sees themselves in the society through time.

Theoretical part of this thesis describes briefly aging and introduces problems that may come forth in aging society. It also brings out the definition of abuse and types of elder abuse and mistreatment. Empirical part of the thesis analyzes the life story and brings out the important discoveries from the story. I have illustrated this part with citations. In the end I discuss the main issues and bring out the connections with literature and data.

This study showed that the interpretation given by an elderly person is influenced by family relationships, societal standards and laws and also by global occasions, e.g. war. These events affect the person lifelong and also affect person's interpretations of mistreatment. For example studies have shown that those who have survived war are taking mistreatment and abuse more lightly. It is also important that most likely elderly don't report about mistreatment because they are ashamed of the situation.

Keywords: elderly mistreatment, life story, narrative analysis

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
TEOREETILINE ÜLEVAADE	7
1. Vananev ühiskond	7
1.1 Elukvaliteedi muutus	9
2. Eakate väärkohtlemine	10
2.1 Eakate väärkohtlemise definitsioon ja liigid	10
2.2 Väärkohtlemise põhjused	16
2.3 Väärkohtlemise tagajärjed	17
2.4 Väärkohtlemise juhtumite varjatus	17
3. Elulood ja narratiivid	19
3.1 Identiteet	21
3.2 Elulugude sõltuvus kontekstist	22
3.3 Narratiiviteooria ja uurimus	23
4. Probleemipüstitus, eesmärk ja uurimisküsimused	25
METODOLOOGIA	27
1. Uurimismeetodi valik ja põhjendus	27
2. Andmete kogumine ja juhtumi valik	28
3. Andmeanalüüsi meetod	29
4. Juhtumi valik	31
5. Uurimuse eetiline aspekt	31
6. Uurimuse käik	32
SALME ELULOONARRATIIVI ANALÜÜS	34
ARUTELU	56
Personaalses elus läbielatud väärkohtlemise esitlemine	56
Elukogemuste mõju väärkohtlemisega toimetulekul	59
Väärkohtlemise mustrid eluloonarratiivis	60
KOKKUVÕTE	62
KASUTATUD ALLIKAD	64

SISSEJUHATUS

Mõeldes magistritöö teema peale, teadsin, et see saab olema eakatest. Minu tööalased kogemused on juba varasemalt olnud seotud vanemate inimestega ja ka teemavaliku hetkel olid minu tööalaseks sihtgrupiks eakad inimesed. Oma igapäevatöös puutusin mitmeid kordi kokku eakate hooletusse jätmise, hoolimatuse ja eakate vastu suunatud vägivald ja väärkohtlemisega. Töö paremaks mõistmiseks mainin siinkohal ära, et töö esialgne fookus oli suunatud eaka väärkohtlemisele perekonnas, kuid uurimuse käigus saadud rikkalik materjal viis fookuse elu jooksul kogetud väärkohtlemisele üldisemalt. Tegemist on kahtlemata väga delikaatse ning minu, kui uurija jaoks, väljakutseid pakkuva teemaga. Eestis on eakate väärkohtlemist vähe käsitletud, kuid võttes arvesse probleemi tõsidust ning töös kajastatud kirjandust, mille kohaselt on eakate väärkohtlemine varjatud, kuid kasvav probleem, vajab teema rohkem uurimist, ühiskondlikke arutelusid ja diskussioone.

Inimeste järjest pikenev eluiga ja rahvastiku vananemine on toonud kaasa suureneva probleemi sotsiaaltöötajate ja tervishoiutöötajate jaoks. Vananemisega kaasnev võimalik abivajaduse kasvamine ning iseseisva toimetuleku langus suurendab eakate vajadust sotsiaal- ja tervishoiu teenuste järele. Statistikaameti andmetel oli 2011. aastal oodatav eluiga sünnimomendil 76,3 aastat, mis on poole aasta võrra pikem, kui aasta varem (Statistikaamet 06.01.2013). Eakate suurenev osakaal ning hoolt kandvate tööealiste inimeste osakaalu langus viib meid probleemini, kus eakad on hooldatud koduses keskkonnas stressis lähedaste poolt, see omakorda suurendab aga riski väärkohtlemise esinemisele. Eakate pereliikmete väärkohtlemine on delikaatne ja tänasel päeval väheuuritud teema. Samas on tegemist äärmiselt olulise ja uurimist vajava teemaga. On oluline suunata tähelepanu eakatele ja probleemile lahenduste otsimisele.

Magistritöö eesmärgiks on analüüsida, kuidas eakas inimene tõlgendab väärkohtlemist oma elus. Käesolev töö on oluline, kuna võimaldab teadvustada eakate väärkohtlemise probleemi ühe inimese seletuste ja narratiivide kaudu. Uurimismeetodina kasutatud eluloouurimus võimaldas uurida indiviidi seisukohti, kogemusi ja tundeid uuritava teema kohta. Oma

magistritöös olen koondanud tähelepanu eaka elule, tema elus kogetud väärkohtlemise kogemustele ning nende mõjust tema elule.

Püsitatud eesmärgi täitmiseks kasutan järgnevaid uurimisküsimusi:

- Kuidas eakas inimene esitleb oma personaalses elus läbielatud väärkohtlemist?
- Kuidas inimene tõlgendab oma elukogemuste mõju toimetulekul väärkohtlemisega.
- Missugused väärkohtlemise mustrid joonistuvad välja eaka eluloonarratiivis?

Käesolev magistritöö koosneb kolmest osast. Esimeses osas kirjeldan teoreetilist tausta: toon välja tähtsaima ühiskonna vananemise ja eakate väärkohtlemise ning selle liikide kohta. Samuti kirjeldan selles osas lahti elulugude uurimuse tähenduse ja olulisuse. Töö teises osas keskendun uurimismeetodi valiku ja empiiriliste andmete kogumise kirjeldamisele. Kolmandas osas analüüsin Salme eluloonarratiivi ning arutlen tähelepanekute üle mida kogutud materjal mulle andis.

Soovin avaldada suurt tänu juhendaja Judit Strömplile asjakohaste nõuannete ja suunamise eest. Avaldan tänu uurimuses osalejale, kes oli valmis oma elulugu jagama ning olen siiralt tänulik oma perekonnale ja lähedastele mõistmise, toetuse ja kannatlikkuse eest.

TEOREETILINE ÜLEVAADE

1. Vananev ühiskond

Vananemine on protsess, mille eest ei saa ükski inimene põgeneda. Vananemise mõju seevastu on erinev ja seda mõjutavad geneetilised faktorid, aga ka näiteks sissetulekud, elukvaliteet, amet, elustiil jne. Eurostati rahvastikuprognosid näitavad, et üle 60-aastaste inimeste arv maailma rahvastikus kasvab ligi kahe miljoni inimese võrra aastas järgneva kümnendi jooksul, samal ajal kui tööealiste isikute arv hakkab kahanema. Selle tulemuseks on väga vanade (80+ aastat) inimeste arvu kasv ja järjest kahanev arv nooremaid inimesi, kes eakate eest hoold võiks kanda (Eurostat 2011: 15).

Rahvastikuprognoside kohaselt suureneb Euroopas aastaks 2050 märkimisväärselt 65-aastaste ja vanemate inimeste hulk (u 58 miljonit ehk 77 %). Kõigist vanuserühmadest suhteliselt kõige enam suureneb väga eakate (80-aastased ja vanemad) hulk. Sellised arengud mõjutavad igapäeva elu paljudes valdkondades ja toovad peaaegu kõikides poliitikavaldkondades kaasa vastavaid väljakutseid (Euroopa Liidu teataja 2008: 110). Hiljutiste demograafiliste arenduste kohaselt Euroopa Liidu populatsioon suureneb, samal ajal aga vanuseline struktuur näitab vanemate inimeste osakaalu pidevat kasvu. Veelgi enam, inimesed elavad kauem ja eeldatav eluiga kasvab pidevalt. Vananev ühiskond toob mitmeid väljakutseid, mis mõjutavad tööturu olukorda, sotsiaalteenuseid ja -toetusi ning tervishoiusüsteemi (Eurostat 2012: 31). Eakate osakaalu kasv ja madal sündimus toob kaasa tööealiste inimeste hulga kahanemise populatsioonis. Eurostati rahvastiku projektsioonid viitavad, et aastaks 2060 on Euroopa Liidu rahvastikus vähem kui kaks tööealist (vanuses 15-64) inimest, iga üle 65-aastase eaka kohta. Tänapäeval on see suhe ligi neli tööealist ühe eaka kohta. On oluline märkida, et eelpool mainitud sõltuvussuhted võivad edasipidi olla

mõjutatud ka töötute osakaalust (väheneb inimeste arv, kes tegelikult töötavad ja toetavad ülejäänud ühiskonda) (Eurostat 2011a: 32).

Eesti rahvastiku vanusstruktuur ja madal sündimus mõjutavad tulevikus rahvastiku arvukust ja tööjõuturgu. Eriti olulised muutused toimuvad pärast 2018. aastat. Sündimuse vähenemise ja keskmise eluea pikenemise tõttu iseloomustab Eestit pikemas perspektiivis, nagu ka teisi Euroopa riike, vananev ühiskond (Ainsaar, Maripuu 2008: 4). Ühiskonda loetakse vananevaks, kui seitse protsenti elanikest on 65-aastased ja vanemad (Eesti inimarengu aruanne 2001: 40). Eurostati andmetel oli 1. jaanuari 2012. aastal Eesti rahvastikust üle 65-aastaseid elanikke 17,2 % (Eurostat 2013), mis tähendab, et Eesti on juba praegu vananeva ühiskonnaga riik.

Võib öelda, et demograafilised arengud on üks põhjus, miks on üha tungivamalt vaja tegeleda eakate väärkohtlemise probleemiga. Eakate tervise halvenemine, kasvav kõrvalabi vajadus ja tihti ka hooldusevajaduse korraldamine toob kaasa lisaprobleeme tööealistele isikutele. Töökoormuse ja hooldusekoormuse ühildamine on üks võimalikest stressi tekkimise allikatest, mis võib viia olukorrani, kus eakad satuvad väärkohtlemise ohvriteks. See on üks põhjustest, miks demograafilised muutused on olulised eakate väärkohtlemise käsitlemise juures. Juba 2008. aastal on Euroopa Liidu Teatajas kajastatud eakate väärkohtlemise probleemi, kui olulist valdkonda, millega Euroopa Liidu liikmesriigid peaksid tähelepanu pöörama (Euroopa Liidu Teataja 2008). Samas võib öelda, et tänasel päeval on eakate väärkohtlemine ikka veel unustatud teema, mille tähtsust alahinnatakse ja mis jäetakse tagaplaanile. Samuti on ebapiisavad ja lünklikud praegused empiirilised andmed (Euroopa Liidu Teataja 2008: 110).

Seega, eakate väärkohtlemine on ühiskonnas olulist tähelepanu vajav teema. Ühiskonna vananemine võib kaasa tuua eakate väärkohtlemise suurenemise, millel on tõsised tagajärjed eakate tervisele ja elukvaliteedile. Vananevas ühiskonnas esindab eakate vägivald eskaleeruvat probleemi nii sotsiaaltöötajatele, kui ka tervishoiuspetsialistele (Walsh jt 2007), kuna suureneb vajadus sotsiaal- ja tervishoiuteenuste järele.

1.1 Elukvaliteedi muutus

Ealised muutused ja tervise halvenemine vähendab eaka toimetulekuvõimet ja alandab elukvaliteeti (Saks 1998). Elukvaliteedi mõistega seostatakse eelkõige subjektiivset rahulolu eluga. Samas on elukvaliteeti määravaid tegureid palju ning elukvaliteedi definitsioone mitmeid. Mendola ja Pelligrini (1979) definitsiooni kohaselt on elukvaliteet eelkõige sotsiaalne seisund – „...indiviidi jaoks sellise rahuldava sotsiaalse olukorra saavutamine, mis on tema füüsiliste reservide juures võimalik“ (viidatud Saks 2006: 8 kaudu). Gothóni lisab, et eaka jaoks on oluline ka toimuvate muutuste mõistmine lähedaste poolt ning toimivad sõbra- ja peresuhted (Gothóni 2008). On oluline välja tuua, et eaka jaoks, kes vajab igapäevaselt kõrvalabi, avaldab pakutav hooldus olulist mõjutust üldisele elukvaliteedile (Saks, Tiit 2008: 153). Eakale pakutava hoolduse kvaliteet ja kvantiteet on see, mis mõjutab eaka rahulolu eluga ja elukvaliteeti.

Eesti seaduste kohaselt on eakale vajamineva hoolduse pakkumine või korraldamine jäetud pereliikmete kanda (EV Põhiseadus § 27; Perekonnaseadus § 96). Sellest tulenevalt võib tekkida mitmeid probleeme ja muresid. Eakale koduses keskkonnas hoolduse pakkumise takistusteks võivad olla näiteks omavaheliste elukohtade kaugus või pereliikme suur koormus palgatööl aga ka vajadus hoolitseda oma laste ja kodu eest. Suunamine asutushooldusele on võimalus, mida paljud endale lubada ei saa. Kohatasu kõrge maksumus nõuab lisaks eaka pensionile pereliikmetelt tihti vähemalt ühe miinimumpalga juurde. Tänapäevase hoolekandesüsteemi kalliduse tõttu on seatud hoolduskohustusega pereliikmed olukorda, kus tuleb kodus hakkama saada. Hoolduse korraldamine ühel või teisel viisil võib valmistada majanduslikke probleeme, tekitades pingeid ka perekonnavahelistes suhetes. Perekonnasisesed pingelised suhted võivad olla mistahes väärkohtlemise allikaks.

Eakate heaolu on kogu ühiskonna asi ning eeldab eetilist tegutsemist nii indiviidi kui ka ühiskondlikul tasandil. Lisaks, eetilise tegevuse juurde kuuluvad alati ka vastutustundlikkus, õiglus, avatus ja inimväärikuse austamine (Gothóni 2008: 11). Eakate väärkohtlemisest rääkimine, probleemi teadvustamine ning lahenduste otsimine on viis, mis aitab luua paremat eluolu eakatele täna ja tulevikus.

2. Eakate väärkohtlemine

2.1 Eakate väärkohtlemise definitsioon ja liigid

Maailma Tervise Organistatsiooni (WHO) definitsiooni kohaselt on eakate väärkohtlemine ühekordne või korduv tegevus või sobiva tegevuse puudumine, mis esineb mistahes oodatud usalduslikus suhtes, kuid mis põhjustab kahju ja kannatusi eakale inimesele (WHO, 14.03.2013). Eestis vastavat definitsiooni määratletud ei ole ning lähtutakse WHO poolt kirjapandud definitsioonist.

Väärkohtlemise liike on mitmeid. WHO jagab eakate väärkohtlemise järgmiselt: füüsiline, verbaalne, psühholoogiline/emotsionaalne, seksuaalne ja majanduslik vägivald (WHO 2013; Daly ja Jogerst 2001, viidatud Daly, Merchant, Jogerts 2011 kaudu). Eakate väärkohtlemine võib esineda igasugustes suhtes. Sageli on tegemist suhtega, kus eakas ja väärkohtleja teineteisest sõltuvad ja tihti ka elavad koos (Bavel jt 2010; Jayawardena, Liao 2006).

Füüsiline väärkohtlemine

Füüsiline väärkohtlemine on kõige rohkem uuritud ja erinevate autorite poolt kirjeldatud eakate väärkohtlemise vorme (Loughlin ja Duggan 1998). Suurem osa uurimusi, millega kokku puutusin, hõlmasid endas füüsilise vägivalla esinemise uurimist. Füüsiline vägivald on defineeritud kui tahtlik tegevus, mis põhjustab teisele inimesele füüsilist valu või vigastust (Lachs, Pillemer 1995). Füüsilise kuritarvitamise tulemuseks on kehalised vigastused, mis varieeruvad muljumistest/sinikatest ja kriimustustest kuni surmani (Quinn ja Tomita 1997; Loughlin ja Duggan, 1998). Levinumad füüsilise valu tekitamise viisid on lasku andmine, löömine, asjadega virutamine (Lachs, Pillemer 1995). Muljumishaavad pehmete kudede alal on tihti märk, et eakat on haaratud või löödud. Paljudel eakatel on õrn nahk, millele tekivad kergesti muljumishaavad ja nahk võib rebeneda ka isegi väiksema trauma tõttu (Quinn ja Tomita 1997). Et seletada muljumise jälgi, ütlevad väärkohtlejad tihti, et eakas kukkus. Kriimustused, löikehaavad ja põletushaavad võivad olla korduvad ning erinevates

paranemisfaasides. Nööri- ja muljumise jäljed, lamatised ümber pahkluude ja randmete või kaenlaalustes piirkondades võivad viidata, et eakat on aheldatud pikaks ajaks voodi või tooli külge (*ibid*)

Eakate väärkohtlemisel on ka mitmeid iseärasusi, mis omased enamasti vaid eakate väärkohtlemisele. Näiteks liigitavad mitmed autorid füüsilise vägivalla alla ka ravimite vale manustamise hooldaja poolt. See võib olla seotud üleannustamisega või ravimite andmata jätmisega, et eaka tervis halveneks ja ta satuks haiglasse (Tomlin 1989; Eastman 1984; McDonald jt 1991; Johnson 1991; viidatud Loughlin ja Duggan 1998: 20 kaudu). Lisaks eelnevale loetakse füüsiliseks väärkohtlemiseks ka eakalt tema prillide, kuulmisaparaadi või rulaatori ära võtmist (Quinn ja Tomita 1997). Selline käitumine väärkohtleja poolt mõjutab oluliselt eaka elukvaliteeti.

Psühholoogiline/emotsionaalne väärkohtlemine

On levinud arusaam, et psühholoogiline/emotsionaalne väärkohtlemine on üks osa väärkohtlemise liikidest, kuid segadus terminoloogia ja definitsiooni küsimuses on säilinud (Loughlin ja Duggan 1998). Emotsionaalne väärkohtlemine on kõige levinum ja enim varjatud väärkohtlemise vorm, mida on raske tõestada (Buzgová, Ivanová 2009; Quinn ja Tomita 1997). Psühholoogiline ärakasutamine hõlmab sõimamist, karjumist, inetute asjade rääkimist ja narrimist (Buzgová, Ivanová 2009; Quinn ja Tomita 1997). Buzgová ja Ivanová (2009: 112) toovad välja, et emotsionaalne väärkohtlemine hõlmab lisaks eelpool mainitule ka karistusega ähvardamist. Näiteks hooldekodu keskkonnas võib see tähendada isiku ähvardamist väljatõstmisega ja kodus keskkonnas hooldekodusse paigutamisega. Psühholoogiline hooletusse jätmine võib sisaldada karjumist, ignoreerimist, eaka isoleerimist ja tegevustest eemale hoidmist. Psühholoogiline väärkohtlemine ilmneb eaka käitumises näiteks läbi tõsise ärevuse, närvivapustuse ja ka suitsiidikatsete või suitsiidi kaudu. Eaka käitumises võib esineda ka segadust, desorientatsiooni, hirmu, värisemist ja nihelemist, kui jutuks on teatud teemad. Tihe teemade vahetus, ning hooldajapoolne vastamine kõikidele küsimustele, võib samuti olla ohumärgiks. Mõned eakad on öelnud, et psühholoogiline väärkohtlemine teeb rohkem haiget füüsilisest väärkohtlemisest ning see on kõige hullem, mis

nendega juhtuda võib (Anetzberger, Korbin & Tomita, 1996; Seaver 1995; viidatud Quinn ja Tomita 1997 kaudu).

On tõenäoline, et psühholoogiline ärakasutamine omab olulist osa teiste väärkohtlemisliikide juures. Quinn ja Tomita (1997) toovad välja, et emotsionaalset väärkohtlemist kogevad isikud on öelnud, et neid on ähvardatud panna hooldekodusse, kui nad protestivad füüsilise vägivalla vastu. Ähvardused on ka tagajärjeks situatsioonides, kus eakas on lubanud probleemist rääkida võõrale või kui eakas keeldub andmast väärkohtlejale raha (Quinn ja Tomita 1997). Elamine pidevate ähvarduste all, on aga ohvri jaoks väga kurnav ning mõjutab igapäevaelu kvaliteeti (*ibid*). Kuna psühholoogilist väärkohtlemist on raske defineerida, on peamiselt keskendunud verbaalsele agressioonile eaka suhtes. Samas on oluline mõista, et psühholoogiline väärkohtlemine ei pea toimuma ainult verbaalselt ning eakas inimene võib olla mõjutatud ja häiritud ka mitte suhtlemisest ja ignoreerivast käitumisest (Loughlin ja Duggan 1998).

Hooletusse jätmine

Üheks keerulisemaks asjaoluks hooletusse jätmise tuvastamise juures, on välja selgitada, kes on vastutav eaka heaolu ja hoolduse tagamise eest (Loughlin ja Duggan 1998). Quinn ja Tomita (1997) defineerivad hooletusse jätmist, kui staadiumi, kus eaka baasilised vajadused ületavad selle, mis eakale on tagatud. Selle tulemuseks on eaka raskused olla võimalikult iseseisev oma igapäevaelu toimetustes. Siia pean oluliseks selgitada, et hoolduse pakkumise eesmärgiks on toetada eakat tegevustes, mida ta ei ole enam võimeline sooritama, samas innustades teda tegevustes mida on võimeline veel ise sooritama. Igapäevaste vajaduste hulka kuuluvad näiteks hügieen, toitumine, ravimid ja ohutu elukeskkond (Dubin jt 1986; Quinn ja Tomita kaudu 1997). Isikule abi pakkudes on eesmärgiks toetada iseseisvat toimetulekut nii palju, kui see on võimalik.

Üks väärkohtlemise liike on eakate hooletusse jätmine, mis tähendab hooldaja suutmatust pakkuda hoolealusele vajaminevat hoolt. Hooletusse jätmine võib olla tahtlik, kui hooldaja ettekavatsetult ei täida oma hooldaja ülesandeid eesmärgiga karistada või vigastada eakat

(näiteks toidu või ravimite mitte andmine). Samas võib hooletusse jätmine olla mittetahtlik, mis on tulenev ignorantsusest või võimetusest pakkuda hooldust (Lachs, Pillemer 1995). Juhtumite puhul, kus on selge, et hooldaja on vastutav hooletusse jätmise eest, võib hooldaja välja tuua järgnevaid põhjendusi: tegemist oli õnnetusega ja see ei olnud tahtlik; sellist hooldust tahtis eakas ise; hooldaja ei saanud aru tagajärgedest, mis võivad teatud käitumisviisidel olla; hooldaja ei olnud seaduslikult määratud eaka hooldajaks; keegi teine oli vastutav või keegi teine lubas eaka eest hoolitseda (Heisler, 1994; viidatud Quinn ja Tomita kaudu 1997: 56).

Üldiselt on hooletusse jätmist käsitletud vähem tõsisemana, võttes arvesse hooldaja kavatsusi. Seda on vaadatud kui hoolimatust, vajaliku tegemata jätmist, asjade või teenuste keelamist, mis võib-olla tingitud hooldaja stressist või ignorantsusest. Sellist käitumist nimetatakse passivseks hooletusse jätmiseks. On järeldatud, et selline käitumine ei ole tahtlik ja toetavad teenused või koolitused hooldajale leevendaksid probleemi. Samas on uurijad täheldanud, et hooletusse jätmine võib olla tahtlik ja isegi pahatahtlik, mille tulemuseks on samasugune kahju nagu väärkohtlemisel. Eeltoodut nimetatakse aktiivseks hooletusse jätmiseks. Väärkohtlemist käsitletakse, kui tõsisemat kahju tegemist. Seda nähakse kui tahtlikult sooritatud tegu hooldaja poolt. Tihti on eakas samaaegselt mitme erinevat liiki väärkohtlemise ohver (Quinn ja Tomita 1997).

Eestis 2011. aastal viis Marika Tuherm läbi kvantitatiivse uurimuse eakate vägivalla kohta Järvamaa viie valla näitel. Uurimuses osales 210 eakat vanuses 65 aastat ja enam. Uurimusest selgus, et hooletusse jäetuna oli tundnud ennast 21% eakatest. Kõige tavalisem oli igapäevase vajaliku abita jätmine (32 eakat). Vaimset vägivalda oli eakana pidanud taluma ligi 28% vastajatest. Kõige levinumaks vaimse vägivalla vormiks osutus söimamine (Tuherm 2012).

2006. aastal viidi läbi Inglismaal, Šotimaal, Walesis ja Põhja-Iirimaal representatiivne küsitlus, mis hõlmas rohkem kui 2000 üle 65-aastast inimest, kes elavad kodus (sh koduhooldus teenusel viibivad isikud). Küsitluse tulemused olid järgmised: kokku teatas ligi 3% küsitletutest, et on viimase kaheteistkümne kuu jooksul kogenud väärkohtlemist pereliikme, sõbra või hooldustöötaja poolt. Kui arvestada ka väärkohtlemist naabri või tuttava poolt, tõuseb nende osakaal 4 %-ni. Kõige sagedasem väärkohtlemise vorm oli hooletusse

jätmine, millele järgnes rahaline ärakasutamine, psüühiline ja füüsiline väärkohtlemine ja — kõige harvemini esinev vorm — seksuaalne väärkohtlemine. Naised teatavad väärkohtlemisest sagedamini, kui mehed. Need andmed on võrreldavad teiste lääne ühiskondade olukorraga ja vastavad üldjoontes koduvägivalla juhtumite sagedusele (O'Keeffe jt 2007).

Seksuaalne väärkohtlemine

Seksuaalne väärkohtlemine on eristatud füüsilisest kuritarvitamisest. Ameerikas läbiviidud uuringu kohaselt moodustab see vähem kui 1% raporteeritud eakate väärkohtlemise juhtumitest (Tatara 1993; viidatud Quinn ja Tomita kaudu 1997: 52). Tunnused ja sümptomid võimalikust seksuaalsest väärkohtlemisest hõlmavad genitaal- või kuseelundite ärritust, vigastusi või armistumisi. Ohumärgiks võib olla ka intensiivne hirm, negatiivne reaktsioon teatud isikute nägemisele või protseduuride sooritamisele (näiteks hirm vannitamise või hügieenitoimingute sooritamise ees) (Quinn ja Tomita 1997; Loughlin ja Duggan 1998). Seksuaalse kuritarvitamise ohver ei ole kaugeltki kindlalt määratletud. Näiteks Ramsey-Klawnsnik (1991; viidatud Quinn ja Tomita 1997 kaudu) leidis, et kõige tüüpilisem ohver on seitsmekümneandates eluaastates eakas naine, kellel on suures osas häiritud toimetulek eneseteenindustoimingutes. Suurem osa ohvreid on naissoost, kes on väärkoheldud meessoost isikute poolt. Väärkohtleja alkoholi ja narkootikumide sõltuvus ja vaimuhaigused on olulised faktorid väärkohtlemise juures (Holt, 1993; viidatud Quinn ja Tomita kaudu 1997: 54).

Eakate seksuaalne väärkohtlemine on ehk kõige peidetum eakate väärkohtlemise vormidest. Samuti on see praktikute jaoks tõenäoliselt kõige raskemini märgatav väärkohtlemise vorm (Quinn ja Tomita 1997).

Majanduslik väärkohtlemine

Eakate varaline olukord, koos halvenenud vaimse ja füüsilise tervisega, suurendab oluliselt riski majanduslikuks väärkohtlemiseks (Kemp ja Mosqueda, 2005; viidatud Davies jt 2011

kaudu). Majandusliku väärkohtlemise all (samuti majanduslik ekspluateerimine, finantsiline väärkohtlemine, materiaalne ärakasutamine) peetakse silmas eaka vara illegaalset või väärt kasutamist (Boldy jt 2005; Comijs jt 1998, viidatud Mihaljcic, Lowndes 2013 kaudu; Dessin, 2000). Majanduslik väärkohtlemine varieerub väikeste rahasummade varastamisest kuni näiteks maja välja petmiseni. Majandusliku ärakasutamise alla kuulub ka eaka veenmine oma testamendi muutmiseks, kinkima ära oma väärtuslikke esemeid või müüma oma kinnisvara alla selle turuväärtuse (Quinn ja Tomita 1997: 75-77).

Mihaljcic ja Lowndes (2013) viidates Bombale (2006) ja Procopisile (2007) toovad välja, et rahvusvaheliselt on majanduslik ärakasutamine ilmselt kõige kiiremini kasvav ja levinuim eakate väärkohtlemise vorm. Uurimused on näidanud, et perekonnaliikmed on kõige tõenäolisemad isikud eaka vara ära kasutama (Boldy jt 2005; viidatud Mihaljcic, Lowndes 2013 kaudu; O'Keeffe jt 2007; Dessin 2000). Majandusliku väärkohtlemise tunnuseid on mitmeid. Mõned näited majanduslikust väärkohtlemisest on näiteks ebatavaline tegevus pangakontol (suurte rahasummade välja võtmine; panga vahetus), hooldaja lahkumine kaugemale ilma seletusteta, eakalt allkirja võtmine dokumentidele, mille sisust ta ei pruugi aru saada. Lisaks ka hooldaja poolt mitmed maksmata arved, kui tema on selle eest vastutav. Hooldaja ebatavaline huvi eaka rahaasjade vastu ning hooldusele kulunud summa vastu, eaka allkirja võltsimine jne (Quinn ja Tomita 1997: 75-76).

Majanduslik ärakasutamine võib olla sama laastav elukvaliteedile, kui seda on füüsiline vägivald (Churchill 1998; viidatud Dessin 2000 kaudu). Majandusliku väärkohtlemise tagajärgedeks võivad olla näiteks eaka isiku suutmatus tasuda arveid, hüvede puudus, väljatõstmise teated maksmata arvete tõttu ning üldine elustandardi langus (Loughlin ja Duggan 1998).

Tiina Linno viis 2009. aastal läbi vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuringu, mille kohaselt arvab 56% 50-74 aastastest vastajatest, et Eestis kasutatakse üldiselt vanemaealisi ära. Kõige sagedamini esineb vanemaealiste hinnangul materiaalsel ja poliitilisel ärakasutamist (vastavalt 41% ja 23% nendest 56%-st, kelle arvates vanemaealisi ära kasutatakse). 15% arvates esineb peamiselt pahatahtlikku abistamisest keeldumist, 13% arvates aga vaimset või emotsionaalset ärakasutamist (Linno 2010: 47).

Fisher ja Regan (2006) viitavad oma uuringu käigus eakate vastu suunatud väärkohtlemise järjestikusele kasvule, mis mõjutab oluliselt eaka elukvaliteeti ja toimetulekut. Uurijad tõid esile, et peaaegu pooled (s.o 47% 842-st osalejast) uuringus osalejad on kogenud mingit tüüpi vägivalda (psühholoogiline/emotsionaalne, üleliigne kontroll, ähvardused, füüsiline või seksuaalne vägivald) peale seda, kui nad said 55-aastaseks (Fisher ja Regan 2006).

2.2 Väärkohtlemise põhjused

Kirjanduse kohaselt on eakate väärkohtlemisel erinevaid põhjendusi, mis kohati on üksteisele vastukäivad. Quinn ja Tomita (1997) tuginedes O'Malley jt (1983) uurimusele, toovad põhjustena välja näiteks eaka suurenenud abivajaduse, hooldaja stressi ja hooldaja personaalsed probleemid.

Varasemad uurimused on näidanud, et suurem osa eakatest väärkohtlemise ohvritest on olnud halvenenud füüsilise ja vaimse tervise ning sellest tulenevalt suurenenud abivajadusega (Block ja Sinnott 1979; Vouglass jt 1980; Steimetz 1978; Steuer ja Austin 1980; viidatud Quinn ja Tomita 1997 kaudu). Inglismaal, Homer ja Gilleardi poolt 1990. aastal läbiviidud uurimus eelnevat väidet ei toeta. Nende uurimustulemuste kohaselt on mitmetel juhtudel väärkohtleja sõltuv hoopis eakast ohvrilt nii eluaseme kui ka majandusliku olukorra poolest (viidatud Loughlin ja Duggan 1998 kaudu). Tõenäoliselt on selline vastuolulisus tingitud eakate ja tema lähedaste erinevatest sotsiaalmajanduslikest olukordadest.

Ülekoormatud hooldaja äkiline impulsiivsus on üks levinumaid teooriaid väärkohtlemise esinemise kohta (Quinn ja Tomita 1997). Loughlin ja Duggan (1998) väidavad, et väärkohtlejatest lapsed teevad seda frustratsioonist tulla toime füüsiliselt ja vaimselt sõltuva vanemaga, kes on muutunud neile koormaks. On tõendeid, et indiviidi stressitaluvus ja koormatuse tunne on olulised indikaatorid ennustamiseks eaka väärkohtlemise esinemise tõenäosust (Steimetz 1988; viidatud Loughlin ja Duggan 1998 kaudu). Välised stressorid nagu, vaesus, töötus, eluaseme probleemid, võimaluste puudus, on samuti olulised faktorid mis võivad väärkohtlemise põhjustada (Giordano ja Giordano 1984; viidatud Loughlin ja Duggan

1998 kaudu). Lisaks eelnevatele põhjustele toovad Loughlin ja Duggan (1998) välja olulise tegurina väärkohtlejate sõltuvusprobleemide esinemise. Pillemer ja Finklehor (1989) jõudsid järeldusele, et eakate väärkohtlejad on vaimsete häiretega isikud, kellele on omane anti-sotsiaalne ja ebastabiilne käitumine (viidatud Loughlin ja Duggan 1998 kaudu).

Ei ole ühest kindlat teooriat ja seletust väärkohtlemise esinemise kohta. Nagu ka eelpool näha, on põhjuseid mitmeid ning samuti ka selle kohaseid teooriad. Seetõttu ei saa määratleda ühte kindlat vastust, miks eakate väärkohtlemine esineb.

2.3 Väärkohtlemise tagajärjed

Väärkohtlemisel ja hooletusse jätmisel võivad olla sügavad tagajärjed ja mõju eaka elukvaliteedile ja tervisele (Fulmer 2002; viidatud Walsh jt 2007 kaudu). Väärkohtlemine on seotud mitmete eaka jaoks ebasoodsate tagajärgedega nagu depressiooni tekkimine, paigutamine hoolekandetasutusse, suurenenud haigestumine (*ibid*). Füüsilise väärkohtlemise tagajärjel tekkinud vigastused võivad põhjustada eaka toimetuleku langemist ning halvemal juhul ka surma (Spangler ja Brandl 2007). Varastatud või väljapetud raha põhjustab oluliselt majandusliku toimetuleku langust ning aastaid kestnud psühholoogiline väärkohtlemine alandab ohvri enesehinnangut (*ibid*).

Ka Campell koos kolleegidega (2002) tõid oma uurimuses välja, et väärkohtlemisel on negatiivne mõju ohvrile ka kaua peale väärkohtlemise all kannatamise lõppemist. Ohvri jaoks tähendab see halvemat tervsilikku seisundit, alanenud elukvaliteeti ning suurenenud vajadust kasutada tervishoiusüsteemi teenuseid (Campell jt 2002).

2.4 Väärkohtlemise juhtumite varjatus

Põhjused, miks eakate väärkohtlemine on jäänud tähelepanuta, võivad peituda traditsioonilises perekonnamustris (näiteks omavaheline valjul häälel rääkimine tundub mõnes kultuuris tavapärase, samas kui teises kultuuris võib näida see karjumisena), ühiskonna

hinnangutes eakate suhtes, aga ka näiteks informatsiooni ja sekkumisprotseduuride puuduses (Quinn ja Tomita 1997; Georgantzi 2012).

Georgantzi (2012) on toonud Euroopa Liidu näitel välja, et tihti hoolduspersonal, sotsiaaltöötajad ning politsei ei märka ja ei tegutse eaka väärkohtlemise vastu erinevate seadust reguleerivate dokumentide puuduste tõttu. Töötajate madal teadlikkus ning ühiskonna negatiivne suhtumine eakatesse on samuti põhjuseks, miks eakate väärkohtlemisega ei tegeleta (Georgantzi 2012).

Paljud eakad on mures oma perekonna privaatsuse ja suhete pärast lähedastega ning see on üks põhjus, miks eakate hooletusse jätmisest või väärkohtlemisest ei teavitata vastavaid ametiüksuseid (Quinn ja Tomita 1997). Tihti kardetakse avalikku alandust ja piinlikust juhtunu pärast (Bavel jt 2010). Ohver arvab, et teda ei usuta, kuna väärkohtleja käitub teiste ees teisiti. Kui väärkohtleja on täiskasvanud laps, võib ohver tunda häbi, et on kasvatanud sellise inimese. Ohvrid ei taha, et teataks, milliseks nende elu muutunud on. Sellega on seotud ka hirm, et mis juhtub, kui teised inimesed saavad olukorrast teada. Kardetakse, et väärkohtlemine muutub hullemaks. Väärkohtleja võib olla ähvardanud kallaletungiga, vara hävitamise või isegi tapmisega (Breckman ja Adelman 1988; viidatud Quinn ja Tomita 1997 kaudu). Ohvri jaoks valmistab muret, et väärkohtleja, kes tihti on pere ülalpidaja rollis, võib sattuda vangi (Quinn ja Tomita 1997; Sklar 2000).

Tuhermi (2012) poolt läbiviidud uurimusest selgus, et 210 eakast oli ligi 20% rääkinud kellelegi enda halvasti kohtlemisest. Uurimuse tulemuste kohaselt räägivad eakad väärkohtlemisest lastele/lastelastele või naabrile kuid samas takistab paljusid eakaid häbi oma murest rääkimast (Tuherm 2012).

Mõned eakad vähendavad väärkohtlemise raskust, kuna on näiteks üleelanud kaks maailmasõda ning mitmeid muid raskeid aegu, arvates, et väärkohtlemine ei ole eelnevatest hullem ja ei kesta ju igavesti. Teised eakad arvavad, et on väärkohtlemise „ära teeninud“ ja lepivad sellega. Selline arvamus võib olla seotud ka usuga, arvates, et läbielatud kannatused toovad helgema tuleviku (Quinn ja Tomita 1997: 6).

Mõned eakad ei tunnista väärkohtlemist või ei mõista seda, kuna arvavad, et on oma mineviku käitumise pärast selle ära teeninud. Lisaks sellele on üheks mitteteatamise põhjenduseks eakate teadmatus või võimetus aru saada, et neid väärkoheldakse. Majanduslik ärakasutamine võib olla hästi varjatud, mõnikord lausa aastaid. Põhjuseks, miks väärkohtlemisest ei teavitata võib olla ka asjaolu, et mõned ohvrid on liiga haiged (füüsiliselt või vaimselt), et mõista väärkohtlemist. Ühe põhjusena lisandub ka eakate lootus, et väärkohtlemine lõpeb ka ilma teatamata (Quinn ja Tomita 1997: 7)

3. Elulood ja narratiivid

Inimesed on oma olemuselt jutustajad/lugude rääkijad (Lieblich jt 1998; Atkinson 2007). Psühholoog Jerome Bruner (1990) on seisukohal, et inimesed liigina, on *homo narrans*, meil on kaasasündinud kalduvus rääkida lugusid ja neid mõista (viidatud Squire 2008: 44 kaudu). Atkinson (1998) on samuti seisukohal, et oma elulugude rääkimine on nii meie loomuses, et me pole isegi teadlikud nende olulisusest, kuid samas annab lugude rääkimine võimaluse olla kuulatud, tunnustatud ja teadvustatud teiste inimeste poolt (Atkinson 1998: 7). Lugude rääkimist saab pidada inimestevahelise kommunikatsiooni fundamentaalseks aluseks (Atkinson 1998; Lieblich jt 1998) ning lugudel ja lugude jutustamise traditsioonil on kõikides kultuurides oluline koht (Uusitalo 2008: 56). Elulugu annab võimaluse teistele siseneda jutustaja personaalsesse maailma ning avastada seeläbi suurem maailm (Atkinson 2007). Atkinsoni (2002, 2007) seisukoht on, et lood, mida räägime, seovad meid oma juurte külge ja loovad meist indiviide. Eluloo uurimus on hea viis saamaks teada indiviidi seisukohti, kogemusi ja tundeid.

Traditsioonilistes ühiskondades on elulugu suulise narratiivi vorm ja žanr. Lood inimeste eludest varieeruvad igapäeva anekdootidest pikkade poemide või jutustusteni, mida antakse edasi tseremooniatel, pulmades, matustel jne. Elulood, mis on räägitud ja levitatud perekonna siseselt või kogukonnas, toetavad põlvkondadevahelist meenutamist (Kirss ja Kivimäe 2009: 3). Berger (1997; viidatud Fraser 2004 kaudu) on seisukohal, et lugude rääkimine on äärmiselt oluline tegevus, kuna narratiivid aitavad inimesel organiseerida oma kogemused

tähendusrikastesse episoodidesse, mis esindavad kultuurilist mõtlemist ja kultuuri esindamist. Bold (2012: 30) arvab, et narratiividel on omadus ümber kujundada meie elud ja sotsiaalne kontekst, milles eksisteerime. Läbi erinevate sotsiaalsete interaktsioonide õpivad iniviidid esitama sobivaid hoiakuid, väärtusi ja emotsioone. Teiste poolt tajutavad hinnangud loovad indiviidi jaoks baasi tema enda käitumisele ja aitavad leida tegevussuundi (Holstein, Gubrium 2007: 5).

Birren jt (1996) ütlevad, et eakate elulood annavad uurijale olulist informatsiooni elukäigu, vananemise ja lugude rääkimise rolli kohta elutsükli jooksul. Samuti aitab see määrata viise, kuidas parandada elukvaliteeti (viidatud Atkinson 2002: 130 kaudu). Atkinsoni (1998) järgi annab elulugude rääkimine meile suuna, kinnitab meie enda kogemused, taastab elu väärtuse ning tugevdab kogukonnatunnet. Atkinson lisab, et iga inimese elu ja lugu on unikaalne ja samas oluline osa ühiskonnast. Hoolimata iga loo unikaalsusest võib leida elulugudes sarnasusi kogetud mõtetes ja tunnetes. Analüüsides ühe indiviidi elulugu ning selle loo taga olevaid mõtteid ja seoseid jõuame probleemideni, mis on olulised ühiskonnas. Elulugu on interdistsiplinaarne lähenemine, mõistmaks mitte ainult ühe inimese elu läbi aja, vaid kuidas elud ühiskonnas koos toimivad (Atkinson 1998). Atkinson (1998) lisab, et eluloo intervjuus on intervjueritav loo jutustaja, samas kui intervjuerija on juht selles protsessis. Mõlemad osapooled töötavad koos, koostades ja luues loo, millega jutustaja saab rahule jääda. Inimese narratiiv on kõige kasulikum saadaolev teadustöö lähenemine saamaks subjektiivset perspektiivi ja arusaamist uuritava teema kohta (Atkinson 1998: 13; Lieblich jt 1998: 7). Ka Thomas and Znaniecki (1920) (viidatud Boulay ja Williams 2007: 138 kaudu) on tugeval seisukohal, et biograafiline meetod on ainus, mis annab täieliku ja süstemaatilise tutvuse sotsiaalsest elust koos selle kompleksusega.

Juhtiv narratiiv

Juhtiv narratiiv omab koosmõju nii väikestele kui ka suurtele narratiividele, pakkudes nende loomiseks sobivaid mooduseid ning ka sisulisi seiskohti ja tähendusi (Linno ja Strömpl 2012). Linno ja Strömpl (2012: 54) viidates Hall'ile (1997) ütlevad, et juhtiv narratiiv on üldistav diskursiivne moodustis, sisaldades endas sellele kultuurile omaseid norme, reegleid ja rolliootusi. Tänu juhtivate narratiivide olemasolule kultuuris, me teame mis on õige ja vale, milliseid käitumisviise heaks kiita või hukka mõista (*ibid*).

Suured narratiivid

Phoenix (2008) ütleb, et „suured“ lood võtavad analüüsi alla autobiograafia sisu. Suurte lugude uurimisest on huvitatud peamiselt psühholoogid: näiteks Donald Polkinghorne, Jerome Bruner, Robert Atkinson, otsides narratiivides inimese sisemise maailma interpretatsiooni. Sellise käsitluse mõistes on narratiiv elulugu või oluline episood eluloos – pikk lugu, milles inimene esitab oma elu sündmusi, kasutades verbaalseid ja mitteverbaalseid materjale (Linno ja Strömpl 2012: 53).

Väikesed narratiivid

Väikesed narratiivid seevastu keskenduvad sündmustele ning uurijaid huvitab see, kuidas väline maailm on lugudes tõlgendatud ja esitletud. Analüüsitakse igapäevaelu sündmuseid, mida inimesed üksteisele esitledes mõtestavad ja tõlgendavad (Linno ja Strömpl 2012: 52).

Bamberg (2011) on seisukohal, et rõhutades väikeseid lugusid, saame uurida, mis rollidesse inimesed ennast ise asetavad. Selline positsioneerimine annab võimaluse analüüsida, kuidas meie ümber toimiv maailm on ehitatud, millised tegelased mängivad meie eludes rolli. Samal ajal on võimalus näidata, kuidas jutustajat ümbritsevas maailmas toimivad interaktiivsed suhtlused ja kuidas need on mõjutanud räägitavat lugu (Bamberg 2011).

Lähtudes eeltoodust, võib öelda, et inimese elulood on mõjutatud mitmetest erinevatest välistest ja sisemistest teguritest. Ühiskondlikud seisukohad ja arvamused, läbielatud kogemused avaldavad mõju inimese edasisele käitumisele, hoiakutele, väärtustele ja emotsioonidele.

3.1 Identiteet

Indiviidid ja grupid konstrueerivad identiteedi läbi lugude rääkimise (Riessman 2008: 8) ning narratiivid on kesksed sellele, kuidas me ennast ühiskonnas ette kujutame (Salkind 2010: 896). Me loome lood endast, mis ühendavad meie teod, tähistavad identiteeti ja eristavad meid teistest (*ibid*). Narratiivid aitavad inimestel mõista iseend ja teisi, läbi kirjelduste ja seletuste, defineerides ennast ja oma identiteeti (Bold 2012: 30). Strömpl (2012) lisab, et sotsiaalne

maailm on täis lugusid ja need lood seovad omavahel mineviku, oleviku ja tuleviku. Lugude jutustamine on indiviidi mina kujunemise seiskohalt vältimatu sotsiaalne oskus ning identiteedi kujunemise põhiline meede (Strömpl 2012: 18).

Uusitalo (2008) arvates, on inimesel vajadus mõista oma elus juhtunut ning seepärast ta korraldab ja liigendab oma elu jutustusteks ja lugudeks. Jutustamine on üks viis luua enda identiteeti või väljendada jutustamise teel midagi enda kohta. Identiteet on alati enesetõlgenduse tulemus ja selle juures on tarvis suhtlemist teiste inimestega. Enesetõlgendus sünnib sotsiaalses keskkonnas ja suhtluses teiste inimestega (Uusitalo 2008: 57). Cooperi (2006) arvates sünnivad elujuhtumite tähendused lugudest, mida jutustame iseendale ja teistele inimestele (viidatud Uusitalo 2008: 57 kaudu).

Üldise arvamuse kohaselt seisneb narratiivide olulisus selles, et jutustatud lugude kaudu pärandatakse kultuuriliselt jagatud väärtusi, mille kaudu saavad inimesed õppida tundma oma enda väärtushinnanguid, ning läbi selle protsessi, luuakse ennast kui isikut (Holstein ja Gubrium 2012: 103).

3.2 Elulugude sõltuvus kontekstist

Mõistmaks inimese elu, on vajalik sügavuti mõistmist kontekstist, kus selle inimese elu asetseb (Cole ja Knowles 2001; viidatud Haglund 2007: 149 kaudu). Haglund (2007) ütleb, et kontekst on üldlevinud foon, mis mõjutab, kuidas elu on elatud ja interpreteeritud. Ta lisab, et eluloouurimused võimaldavad kontekstuaalseid andmeid, mis aitavad osalejal ja uurijal arendada välja mõistmine „miks“ ja „kuidas“ asjad juhtusid minevikus ja kuidas minevik võib mõjutada olevikku (Haglund 2007: 157). Uusitalo (2008: 58-59) lisab, et inimene on seotud oma taustsüsteemiga ning inimese elukäik kujuneb erisuguseks bioloogiliste, füsioloogiliste, psüühiliste, sotsiaalsete ja ajalooliste tegurite dünaamilise koosmõju tõttu.

Squire jt (2008) kasutavad elulugusid, mõistmaks, kuidas isiklikud elud läbivad sotsiaalseid muutusi. Uurija jaoks võimaldavad narratiivid ligipääsu intervjueritavate juba struktureeritud

maailmale. Kui me tahame teada indiviidi unikaalset kogemust ja perspektiivi, siis pole selleks paremat võimalust, kui näha seda läbi inimese enda jutustatud loo (Atkinson 1998: 5).

Sotsioloogilisest perspektiivist lähtudes, leiab Halwachs (1992), et traumaatiliste sündmuste allasurumine takistab personaalse ja avaliku narratiivi tekkimist ühiskondlikkus kollektiivses mälus (viidatud McCormack 2009 kaudu). Hunt ja McHale (2008) lisavad, et individuaalsed mälestused ei ole iseseisvad nähtused, vaid on sõltuvad muutuvatest ühiskonna ettekujutustest, mis on mõjutatud poliitilistest protokollidest ja meedia esitlustest (viidatud McCormack 2009 kaudu). On mitmed sündmused, mis mõjutavad inimest eriti. Nende hulgas on sõda, mis on noore inimese elus segadusttekitav ja identiteeti mõjutav murdepunkt. Sõda avaldab mõju tuleviku majanduslikele ja tööalastele võimalustele aga ka vaimsele tervisele. Kaasneb risk pikaajalise stressi mõjutusteks, raskused kohanemisel sotsiaalsete rollide ja suhetega (*ibid*). Sõja fenomen ning selle psühholoogiline järelmõju võib sõjas osalenute elusid erinevalt mõjutada mitmeid (mitmekümneid) aastaid hiljem. Võõral maal tihti kogetud vaenulikkus ja hoolimatus on mõjutajaks naise rollile ühiskonnas (*ibid*).

Plummer (1983) on seisukohal, et uurides indiviidi biograafiat, saavutame teadlikkuse indiviidist ühiskonnas (viidatud Elliott 2005: 39 kaudu). Näiteks sotsioloogide jaoks on personaalse biograafia analüüsi eesmärgiks arendada arusaamine sotsiaalsetest gruppidest, klassidest ja kultuuridest ning struktuurilistest suhetest nende vahel. (*ibid*). Tuginedes allikatele, arvan, et keskendumine ühe isiku eluloole on oluline, et mõista ühiskonnas olemasolevaid probleeme.

3.3 Narratiiviteooria ja uurimus

Kvalitatiivsete meetodite uurijad kasutavad terminit *narratiiv* mitmetähenduslikult, viidates seeläbi jutustatud tekstile või mingisugusele kindlale koostisele, mis moodustab loo (Riessman 2008; Polkinghorne 1995). Uurimuslikus kontekstis mõistetakse narratiivina lugu, mida iseloomustab teatud järgnevusmuster ja põhjuste-tagajärgede järjestikune seostamine soovitava lõpptulemuse nimel (Linno, Selg 2009: 5). Bruner (1991) on seisukohal, et narratiiv koosneb aja jooksul toimunud sündmuste ahelast, mis on struktureeritud kooskõlas

kultuuriliste väärtustega ning peab sisaldama midagi, mis võimaldab selle erakordsust (Bruner 1991: 71). Narratiive iseloomustab üldjuhul standardne struktuur ja nõnda saab igat loo elementi eraldi analüüsida (Tulva 2012: 48). Narratiivuurimuse keskmeks on see, kuidas inimesed konstrueerivad ennast ja teisi erinevates kontekstides ja tingimustes, narratiive kasutatakse maailmavaate konstrueerimiseks (Salkind 2010: 869).

Seletused, mis inimesed oma elude kohta annavad, on fundamentaalne osa sotsiaalsest uurimusest. Uurijate jaoks tähendab see seda, et kogutakse elulood, millest järgnevalt produtseeritakse uurija enda seletus huvipakkuvast teemast (Earthy, Cronin 2008: 422). Josselson (1995: 33) on seisukohal, et narratiivid ei ole faktikirjeldused, kuidas asjalood olid, vaid tähendusteloomise süsteem, mis annab arusaamise ettekujutuste ja elukogemuste kaootilisele hulgale (viidatud Ezzy 2002: 100 kaudu).

Sotsiaalsed muutused ja ühiskonna mitmekesistumine on muutnud uurijate jaoks sotsiaalset konteksti ja uurimisperspektiive. Sellest lähtuvalt on tekkinud üha enam vajadus rakendada induktiivseid uurimismeetodeid (Flick 2006: 12). Lieblich jt (1998) definitsiooni kohaselt on narratiivuurimus, mis tahes uurimus, mis kasutab või analüüsib narratiive. Narratiivuurimust võib kasutada näiteks gruppide võrdlemiseks, sotsiaalsete nähtuste või ka isiksuste uurimiseks (*ibid*: 3).

Ezzy (2002: 95) on seisukohal, et narratiivuurimuse sündmuse või uskumuse loomus ei seisne mitte sündmuses või uskumuses endas, vaid seostes, mida see kindel sündmus või uskumus loob seoses laiemaga tõlgendatava raamistikuga või narratiiviga. Kui uurija tahab mõista millegi tähendust, peab ta esmalt paigutama sündmuse või uskumuse laiemasse raamistikku, mis defineerib huvipakkuva sündmuse eesmärgi ja olulisuse (*ibid*).

Squire, Andrews ja Tamboukou (2008) on arvamisel, et tehes narratiivuurimust, usuvad uurijad, et on võimelised nägema tähenduste erinevaid ja mõnikord ka vastuolulisi külgi, mis aitavad mõista rohkem individuaalseid kui ka sotsiaalseid muutusi. Keskendudes narratiivile, oleme võimelised uurima mitte ainult lugude struktuure ja seda, kuidas nad töötavad, vaid hoopis seda, kes on lugude produtseerija ja mis on selle tähendus; mehhanismid, mille kaudu

neid tarbitakse; ning kuidas narratiivid on vaigistatud, vaidlustatud või omaksvõetud (Squire jt 2008). Kõik eelnev aitab kirjeldada, mõista ja isegi selgitada olulisi maailmaaspekte.

4. Probleemipüstitus, eesmärk ja uurimisküsimused

Perekonnas väärkohtlemisest avalikult rääkimine on Eestis päevakorda tulnud viimase 10-15 aasta jooksul. Aastaid suhtuti sellesse teemasse kui tabusse või perekonna siseasja, millesse perevälised inimesed või asutused ei peaks sekkuma. Tasapisi on hakatud ka Eestis mõistma, et perevägivald ei ole ainult ohvri ja vägivaldlatseja omavaheline asi, vaid vajab riigi sekkumist (Vägivalla vähendamise arengukava aastateks 2010–2014: 26).

Nagu ka eelpool mainitud on eakate pereliikmete väärkohtlemine delikaatne ja tänapäeval väheuuritud teema, samas on tegemist äärmiselt olulise ja uurimist vajava teemaga. Näiteks eelpool välja toodud uurimuste kohaselt (läbiviidud nii Eestis, kui ka välismaal) on eakate peamiseks väärkohtlemise liigiks hooletusse jätmine. Pole oluline, mis liiki väärkohtlemist eakas kogeb, tema elakvaliteeti mõjutab see igal juhul.

Viidatud allikatest lähtudes on näha, et eakate osakaalu suurenemine rahvastikus on meie ühiskonna tulevik. Nagu ka eelpool mainitud kasvab eakate osakaaluga ka vajadus hoolduse korraldamiseks, mis omakorda võib kaasa tuua mitmeid majanduslikke ja sotsiaalseid probleeme, suurendades riski eakate väärkohtlemise esinemiseks. Töös väljatoodud ülevaatest selgub, et eakate väärkohtlemine on oluline probleem ühiskonnas ning jätkuva eakate osakaalu suurenemisega rahvastikus kasvab ka vajadus uurida probleemi sügavuti.

Minu poolt koostatud magistritöö on oluline nii teemavaliku kui ka meetodi poolest. Väärkohtlemine eakate hulgas on oluline probleem, mida kinnitavad uurimustulemused (Tuherm 2012; Fisher ja Regan 2006). Eelpool viidatud Tuhermi töö on teostatud kvantitatiivsel meetodil maal elavate eakate väärkohtlemisest ning keskendub vägivalla ja vägivalla liikide esinemise sagedusele. Mina, oma uurimuses, koondan tähelepanu eaka elule,

tema elus kogetud väärkohtlemise kogemustele ning tema tõlgendustele väärkohtlemisest. Pean tähtsaks, et uurimus oleks suunatud eaka „hääle“ kuulamisele ja esile tõstmisele.

Minu poolt läbiviidava uurimuse eesmärgiks on analüüsida, kuidas eakas inimene tõlgendab elu erinevatel etappidel kogetud vägivalda ja väärkohtlemist.

Oma magistritöö analüüsiks olen püstitanud järgnevad küsimused:

- Kuidas eakas inimene esitleb oma personaalses elus läbielatud väärkohtlemist (mineviku sündmused)?
- Kuidas inimene tõlgendab oma elukogemuste mõju toimetulekul väärkohtlemisega (mõju olevikule)?
- Missugused väärkohtlemise mustrid joonistuvad välja eaka eluloonarratiivis (seos personaalse ja sotsiaalse vahel)?

METODOLOOGIA

1. Uurimismeetodi valik ja põhjendus

Varasemalt on Eestis tehtud mõned kvantitatiivsed uuringud eakate väärkohtlemise kohta (Tuherm 2011, Linno 2009), kuid puudub ülevaade eakate kogemustest väärkohtlemise ohvrina. Teema valikul oli minu sooviks uurida eakate väärkohtlemist, lähtudes ohvri rollist ja kogemustest ning sotsiaalsete ja ajalooliste sündmuste, seaduste ja regulatsioonide mõjust indiviidi elule. Tähtsaks kujunes teema uurimine ja mõistmine sügavuti.

Eluloouurimus annab minu, kui uurija jaoks, võimaluse läheneda teemale sügavuti, uurida seoseid protsesside ja inimese tõlgenduste vahel. Tähtsaks pidasin usaldusliku kontakti saavutamist osalejaga. Selline lähenemine andis mulle võimaluse olla osa uurimuse kujunemisest, kus oluliseks infoallikaks olid nii osaleja sõnad kui ka tema käitumine kohtumistel ja intervjuude ajal.

Kvalitatiivsed uurimused on suunatud inimeste kogemuste, arusaamade ja tõlgenduste mõistmisele ning viiakse läbi osaleja jaoks loomulikus keskkonnas. Kvalitatiivse uuringu iseloomujoonteks on paindlikkus, erinevate uuringuetappide segunemine ning korduv tagasipöördumine juba läbitud etappide juurde (Laherand 2008: 24). Eesmärgist lähtuvalt pidasin sellist lähenemist ainuõigeks. Teadmata, kuidas uurimuses osaleja olukorrale reageerib, oli kvalitatiivsele uurimusele omane paindlik lähenemine sobivaim.

2. Andmete kogumine ja juhtumi valik

Uurimuses osales üks eakas naisterahvas, kes elab koos pojaga. Töölaseks olin kõneall oleva isikuga kokku puutunud juba varasemalt ning tema looga mõnevõrra tuttav. Uurimuse tutvustamiseks ja nõusoleku küsimiseks võtsin ühendust esialgu telefoni teel ning tutvustasin oma uurimust, uurimuse eesmärki ja andmekogumise protseduure. Konfidentsiaalsuse tagamiseks pean põhjendatuks mitte täpsustada osaleja vanust, öeldes vaid, et tegemist oli väga eaka naisterahvaga (90+ aastat). Personaalsemaks lähenemiseks ning analüüsi osa paremaks lugemiseks ja mõistmiseks kutsun osalejat varjunimega Salme. Olgu ära mainitud, et analüüsi osas kasutatud tsitaatidest olen eemaldanud linnade ja tänavate nimed.

Saadest Salme nõusoleku uurimuses osalemiseks, leppisime kokku esimese intervjuu. Intervjuude lõpliku arvu ei olnud mul kohe teada ning see selgus andmete kogumise käigus. Kokku toimus uurimuses osalejaga kolm intervjuud, kestvusega kokku üle viie tunni.

Ühisel otsusel osalejaga sai intervjuud läbi viidud vastaja kodus. Vastaja oli sellega nõus ja tundis ennast kodus keskkonnas hästi. Tagantjärele võin öelda, et tõenäoliselt oli kodune keskkond andmete kogumiseks parim võimalik koht. Kõrge vanuse ja talviste ilmadega oleks tõenäoliselt olnud kodust väljumine liialt suureks pingutuseks ning tekitanud osaleja jaoks ebamugavust ja lisapingeid. Samas saan uurijana öelda, et kodu ei olnud alati neutraalne keskkond, kuna kahe intervjuu ajal viibis osaleja poeg kodus (ainult osa intervjuu ajast, köögis, suletud ukse taga). Mõningatel juhtudel panin tähele vastaja tagasihoidlikust teatud teemade rääkimisel või järsku teemavahetust, kui vastajale tundus, et poeg võiks vestlust kuulda.

Esimest intervjuud alustasin avatud küsimusega: Kus te olete sündinud ja kasvanud? See andis võimaluse osalejal alustada oma lugu lapsepõlvest ning rääkida oma elust lugusid, mida ise oluliseks pidas. Intervjuude vältel oli põhiroll vastajal ning sekkusin ainult vajadusel mõne täpsustava küsimusega. Saadud materjali salvestasin osaleja nõusolekul diktofonile. Intervjuude ajal istusime vastajaga vastakuti. Diktofon asetuses laua peal, umbes 40-50 cm kaugusel osalejast.

Intervjuud transkribeerisin täies mahus. Pean siinkohal oluliseks välja tuua ka transkribeerimisel kasutatud märgistust, kuna sellisel juhul on lugejal lihtsam mõista epmiiriliste andmete analüüsi osas esitatud intervjuutsitaate.

<aeglustatud lõik>

>kiirendatud lõik<

(.) lühike paus

(...) pikk paus

{-} arusaamatu(d) sõna/sõnad

*muust kõnest vaiksem lõik *

((uurija poolne kommentaar))

[uurija poolne täiendus]

3. Andmeanalüüsi meetod

Uurimuse jaoks kogutud materjali analüüsiks kasutan narratiivide temaatilist analüüsi. Temaatilise analüüsi keskseks küsimuseks on „mida“ räägitakse. Analüüsi alustasin narratiivide eristamisega transkribeeritud intervjuude tekstist. Fraser (2004) selgitab, et narratiivide eristamine võib olla väljakutse, kuna mõnikord on narratiivid omavahel seotud – üks lugu hääbub ja hakkab teine. Mõningatel juhtudel on eristamisel raskuseks jutustaja hüplemine teemalt-teemale. Fraser soovib sel juhul jagada intervjuu ideede kogumiteks, milles teatud teemad välja kooruvad (Fraser 2004). Nii tegin ka mina oma analüüsis.

Peale narratiivide eristamist keskendun narratiivide sisule. Temaatilise analüüsi puhul on ainufookuses narratiivide sisu. Narratiivide uurijad hoiavad loo terviklikuna, keskendutakse „mida“ on öeldud (Riessman 2008; Gubrium 2006). Rõhk on räägitud loo sisul. Analüüs keskendub sellele, mida olulised elemendid loost ütlevad sotsiaalse maailma kohta (Elliott 2005: 42). Bold (2012) on seisukohal, et temaatiline analüüs on efektiivne, kui uurijal on kindel fookus uurimust alustades ja intervjuu küsimused juhivad osalejat rääkima soovitud

teemast. Sisuanalüüs on sobilik, kui uuritakse ühe inimese lugu, keskendudes elusündmuste tõlgendustele ja isikute mõjule identiteedi kujunemisel (Linno ja Strömpl 2012).

Johnston (2005) toob välja, et narratiivi analüüs keskendub sügavamale põhjustes, selgitustest ja välja öeldud sõnade mõjus. Narratiivi analüüsil on järgmised tunnused: pöördub nüansside ja mõistaandmistele poole; keskendub mida on öeldud, samas ka miks on öeldud ja missuguse eesmärgiga on öeldud; koosneb andmetekogumist, mis võib suurendada igal ajal; narratiivi rääkijad on oma loo eksperdid; analüüs on viimistletud uurimuse kavast lähtuvalt; tunded ja mitteverbaalne käitumine võib olla osa analüüsist; võimaldab laiemat või temaatilisemat arusaamist konfliktiprotsessist, mis püüab kinni mitte seda mis on öeldud, vaid ka tähendust selle taga (*ibid*: 277).

Narratiivi analüüsi kaudu ei proovita identifitseerida ühte interpretatsiooni uurimuses osaleja loost, eesmärgiks on pigem tuvastada kultuuriline ja sotsiaalne kontekst, mis hõlbustab igapäevaste lugude jutustamise kogemusi inimese enda ja tema maailma kohta (Ezzy 2002: 100). Gribich (2007: 130) on seisukohal, et narratiivi analüüs mitte ainult ei reflekteeri kultuuri, ideoloogiat ja ühiskonda, vaid pakub lisaks kaemust poliitiliste ja ajalooliste sündmustike ja otsuste mõjust jutustaja elule.

Intervjuu analüüsi juures on huvitav see, et interpretatsioon räägitavast loost ja seostest hakkab toimuma uurija peas juba intervjuu ajal (Bold 2012: 122-123). Täpselt nii, oli ka uurimuse jaoks toimunud andmete kogumise ajal. Juba esimese läbiviidud intervjuu ajal hakkasin oma peas looma tõlgendusi ning otsima tähendusi kuuldu lugudele. On oluline ära mainida ka jutustaja ja kuulaja vahel tekkiv interaktsioon. Gubrium ja Holstein lähtuvad asjaolust, et iga narratiiv on jutustatud kellelegi ning räägitud lugu on mõjutatud tekkinud interaktsioonist. Seetõttu on oluline arvesse võtta, et Salme oli teadlik, et räägib oma lugu sotsiaaltöötajale.

4. Juhtumi valik

Oma magistritöös olen tähelepanu pööranud üksikjuhtumi uurimisele, mis võimaldab mul keskenduda huvipakkuvale teemale detailselt, analüüsides ühte elulugu. Flyvberg (2006: 223) selgitab, et juhtumipõhine lähenemine on oluline, kuna on rikkalik elusündmuste detailide poolest ning aitab arendada nüansilist arusaamist reaalsusest. Salme juhtumi valisin lähtuvalt eelnevatest teadmistest ja kokkupuutest temaga. Osaleja oli minu kui sotsiaaltöötaja poole varasemalt pöördunud oma koduste probleemide tõttu pojaga. Olin teadlik, et poeg väärkohtleb ema ning olin kuulnud osaleja käest mõnest toimunud intsidendist. Pikem ülevaade proua elukäigust mul puudus.

Otsustades vaid ühe juhtumi analüüsi kasuks, tuginen Atkinsonile (1998), kes arvab, olgugi, et iga inimene ja tema lugu on unikaalne, võib jutustatud lugudes siiski leida üldiseid tüüpilisi mõtteid ja tundeid, mis on leitavad juhtivates narratiivides. Vägivald ja väärkohtlemine ei ole unikaalne kogemus. Võttes arvesse ühiskondlikke sündmuseid (näiteks lapsepõlve vaesus, sõda), usun, et sarnase elukäiguga inimesi on veel. Seetõttu pean põhjendatuks käsitleda teemat lähtudes ühest valitud juhtumist.

5. Uurimuse eetiline aspekt

Uurimuse läbiviimiseks sain vastajalt suulise nõusoleku. Enne nõusoleku saamist kirjeldasin uurimuse eesmärgi, andmekogumismeetodit ja andmete kasutamist oma magistritöös. Kinnitasin osalejale, et tagatud on konfidentsiaalsus ning, et tema ja tema lähedaste isikute nimesid uurimuses ei avalikustata. Selgitasin, et intervjuudest saadud materjali kasutan andmeanalüüsi eesmärgil ja töös kasutatavate tsitaatide alusel ei ole võimalik tema isikut tuvastada.

Iga intervjuu alguses kinnitasin vastajale, et tema juhib intervjuud valides teemad, millest soovib rääkida, ning võib lõpetada intervjuu, kui ei soovi enam oma kogemusi jagada. Intervjuu lõppedes pakkusin osalejale võimaluse kohtuda uurimuse väliselt, kui ta tunneb, et ta seda vajab.

Teise intervjuu alguses tunnistas vastaja, et on unustatud olukorrad ja situatsioonid enda jaoks uuesti üles kergitanud, mistõttu mõtleb neist pidevalt. Peale andmete kogumise lõppu olen vastajaga kohtunud, et pakkuda tuge ning vajadusel kuulata tema jaoks esile kerkinud mõtteid ja muresid.

6. Uurimuse käik

Uurimuse valmimise protsessis on oluline ära mainida teema fookuse muutus andmete kogumise käigus. Esialgelt oli töö teema fookuses eakas perevägivalla ohvrina. Võttes arvesse teema delikaatsust, püüdsin intervjuud alustada diskreetselt ning palusin osalejalt rääkida oma elust laiemalt. Soov saada andmeid lähisuhte vägivalla kohta säilis. Kuigi vastaja oli teadlik minu eesmärgist koguda andmeid perekonnas esineva vägivalla kohta, otsustas ta rääkida lugusid tervest oma elust. Lähtudes rikkalikust andmete materjalist ning kvalitatiiivsete uurimismeetodite paindlikkusest, muutus minu töö teema fookus. Seetõttu otsustasin keskenduda elu jooksul läbi elatud väärkohtlemiste kogemustele.

Lähtudes narratiivuurimuse iseärasusest, on uurija osa uurimusest mõjutades uurimuse kulgemist ja tulemusi kõikide oma sotsiaalsete rollidega (Strömpl 2012). Võib öelda, et andmete kogumine oli paljuski mõjutatud minust kui sotsiaaltöötajast, kes oli valmis osalejat ära kuulama. Osaleja nägi selles võimalust pojaga seonduvaid probleemidest rääkida ning abi küsida. Erinevad autorid (Gubrium , Holstein 2012; Riessman 2008; Strömpl 2012 jt) on seisukohal, et sotsiaalsete nähtuste tundmaõppimise protsessis loovad uurimisprotsessi osapooled üheskoos uurimisobjekti. See aga tähendab, et uurija ei saa koguda nõ „puhtaid“ andmeid, mis asuvad kuskil väljaspool ja millel puudub koguja mõju. Ükskõik, kuidas uurija ei üritaks hoida distantsi ja vältida saadavate andmete sisu mõjutamist, pole see võimalik, kuna informatsiooni edasiandmine toimub interaktsioonis (Strömpl 2012: 19-20). Minu mõju andmete kogumisel seisnes osaleja poolses usalduses minu vastu, mis tekkis juba perioodil, kui olin tema sotsiaaltöötaja. Intervjuude käigus ütles osaleja, et teatud lugusid on nõus rääkima vaid seetõttu, et usaldab mind.

Nii mõnelgi korral oli intervjuude vältel vaikus, mille järgselt pöördus osaleja minu poole pilguga, vihjates, et teema on raske ja valus. See oli osaleja viis anda mõista, et on parem, kui ma neid hirmsaid sündmusi ei kuule ja ei tea. Meie omavaheline empaatiline suhe andis osalejale teadmise, et mõistan kui ta rääkida ei soovi, kuid olen valmis kuulama, kui ta peab neid lugusid oluliseks rääkida.

SALME ELULOONARRATIIVI ANALÜÜS

Selles osas olen püüdnud esitada Salme jaoks olulised narratiivid, mis on välja toodud teemade kaupa. Teemade siseselt proovisin jälgida kronoloogiat, kuid analüüsi tervikuna kronoloogiliselt esitada ei olnud võimalik. Olen kasutanud alljärgnevas tekstis rikkalikult tsitaate intervjuudest Salmega, et teha kuuldavaks tema „hää“l. Järgnevad lood on minu hinnangul Salmet kõige enam mõjutanud. Lugude ja tsitaatide valik on tehtud lähtudes Salme enda kommentaaridest olukordadele ning võttes arvesse emotsioone, mis lugude rääkimisel tekkisid. Alltoodud tsitaadid on puhastatud üneemidest ja muudetud lugejasõbralikuks. Analüüsis esitatud tsitaatide paremaks mõistmiseks esitan veel kord transkriptisoonis kasutatud märgistuse:

<aeglustatud lõik>

>kiirendatud lõik<

(.) lühike paus

(...) pikk paus

{-} arusaamatu(d) sõna/sõnad

*muust kõnest vaiksem lõik *

((uurija poolne kommentaar))

[uurija poolne täiendus]

Lapsepõlv

Esimest intervjuud alustasin avatud küsimusega Salme lapsepõlve kohta. See võimaldas vastajal alustada oma lugu algusest ning liikuda edasi temale sobivatele jututeemadele. Salme räägib esmalt loo, kus ta on sündinud ja kasvanud.

Salme isa oli ettevõtlik mees, kes pidi suure pere eest seisma ja nägema palju vaeva, et perele elukohta pakkuda. Salme pere oli võrdlemisi suur ning peres oli kasvamas viis last. Olles vaid kolme aastane kaotas Salme õnnetuse tagajärjel oma isa. Seetõttu, ei mäleta ta oma isa kohta palju, öeldes vaid, et isa oli tubli, töökas ja keelivaldav mees.

/... Talvel nad [isa ja teised töölised] vedasid puid, kas oli mingisugune sisemine vigastus, nii nagu räägiti, ma olin ju laps, kolme aastane siis. Suri ta augusti kuul. Ja siis jäigi emale, kes oli kirjaoskamatu, sündinud kaheksakümnekolmandal aastal, tuhat kaheksasada kaheksakümmend kolm. Siis tütarlapsi igalpool maal kooli ei pandud. Öeldi, et tütarlastel, mis haridust vaja läheb, lähevad mehele ja kasvatavad lapsi (.) ja jäigi. Tal oli siis viis alaealist last.../

Isa varajane surm, tõi kaasa perekonnale mitmeid raskusi. Ema, kes oli koolihariduseta, oli sunnitud toime tulema üksi viie lapse kasvatamisega. Sellele ajale oli omane mentaliteet, et mees on perekonnas juhtiv, kelle ülesanne on perekonna ülalpidamine. Naiste tööks on kodu korrashoid ja lastekasvatamine. Salme ema ja terve perekonna jaoks tähendas isa surm suuri muutusi toimetulekul igapäevase elu korraldamisega. Peale isa surma aitas peret Salme vanaisa, kes perekonna enda juurde elama võttis. Vanaisal oli pakkuda perekonnale elamist ja tuge toimetulekul.

Salme on pidanud lapsepõlves läbi elama mitmeid traagilisi õnnetusi. Mõni aasta peale isa surma, juhtus Salme vennaga, kes oli pere ainukene poeg, tõsine õnnetus. Vend oli seitsmeteistkümne aastane, kui kaotas plahvatuse tagajärjel nägemise. Esialgu ühest silmast, kuid hiljem ebaõnnestunud operatsiooni tõttu, jäi ta täiesti pimedaks. Õnnetuse tagajärjel tekkinud haiglakulu seadis perekonna olukorda, kus oli vaja abi küsida vallast.

/... ja kui tuli (.) haigla maksmine (.) raha ju ei olnud (...) Siis üks talu peremees ja ta [ema] läksid valda, tunnistama, et tal [emal] mingit varandust pääle laste ei ole (.) et siis vald tal maksab kinni (.) kaheksa kuu haigla ravi (...) Maksis, aga vallavanem ütles, et teete omale lapsed ja teete nad siis santiteks (.) Ja me olime siis vallavaesed (...).../

Vestlusest kumas läbi Salme pettumus ja häbi, et perekond sellises olukorras oli sunnitud olema. Samas oli arusaada juba lapsepõlve narratiividest Salme soovi muuta oma elu tulevikus paremaks, olla iseseisvam ja tugevam.

Omavahelised suhted olid perekonnas Salme arvates alati toetavad. Salme, kui pere noorim on olnud rollis, kus enda hinnangul oli „veidi jalus“ ja tähelepanu temale oli vähene. Vanemad õed käisid tööl, said see läbi teenida raha ja perekonda toetada.

/...Ega me riinus ei olnud, seda mitte (.) Aga nad olid minust vanemad, neil olid nagu huvid teistmoodi /.../ Kui nad linnas olid, nad leidsid see aeg on nagu puhkuseks. Nad käisid siis (.) tantsupidudel ka ja omad (.) huvid olid. Nii, et selles osas (.) et nad oleks mind lausa nüüd põlanud, aga vahest ikka vihjati, et sa oled ikka nagu kõige noorim armuleiva sööja, et ei tee tööd. No aga kui ma sain ka suureks, hakkasin tööle, siis see küsimus kadus ka nagu ära. .../

Kui ka vanaisa suri ei jäänud perekonnal muud üle kui kolida linna tädi juurde. See on murdepunkt, kust on saanud alguse pidev kolimine, püüdlemine parema koolihariduse poole ja mitmed erinevad töökohad. Tekkis vajadus võidelda oma positsiooni tõstmise ja parema toimetuleku nimel.

Elu linnas

Elutingimused olid linna kolides pikalt kasinad. Perekond elas väikestes eluruumides mitmekesi. Ema oli sunnitud koheselt tööd otsima ja tööle suunduma, et perekonda ära elatada, üüri maksta ja süüa osta. Salme mälestuses on aga pikad päevad, mil tema oli sunnitud toas luku taga istuma.

/... ja mamma siis hakkas ka tööle, siis olid puulodjad (.) võeti sinna naise, kes hakkasid (...) puid välja kandma raami peal. Nisukene, üks kate üle sealt raami pealt oli siis nii kinni ja laoti puud peale ja sealt purret mööda kandsid puid välja (...) Sai sinna tööle. Mind pandi luku taha (.) Mina, maalaps, kus mind sai siis jätta, ma olin päevad läbi (.) lukutaga ((kurvalt)) hirmus oli.../

Rasked eluolud võimaldasid linna kolida esialgu, vaid Salmel, emal ja ühel õel. Ülejäänud perekond jäi maale, kus õed pidid karjas käima. Vastu talve tulid ka teised õed linna elama, mis tähendas vajadust jälle kolida, et kõik pereliikmed ära mahuks. Uus eluase oli suurem, kui eelmine, kuid rääkides seda lugu viitas Salme enda toale, mis oli 20-25 m², öeldes et nende eluase oli sellest pool. Sinna seati ennast viiekesi sisse. See annab aimu, et eluolud olid tõeliselt kasinad. Salme mäletab lapsepõlvest veel seda, et vaesuse tõttu ei olnud emal võimalik lastele muretseda ka ilmastikule vastavaid rõivaid: „välja ma minna ei saanud, sest ega mul talvemantlid kah ei olnud“. Seetõttu pidi lapsed hakkama varakult tööle ja käisid karjas. Teenitud raha eest sai ostetud riided ja vajadusel ka koolitarbeid „aa vanem õde käis karjas, ja minul tuli ka hiljem karjas hakata käima suvel, sest riideid oli vaja“.

Elu linnas kirjeldab vastaja väga sündmusterohkena. Majas, kus perekond elas, oli palju rahvast koos. Salme mäletab, et lapsed hoidsid ühte ja tihti mängiti ühiselt. Sõpruskond oli tema jaoks oluline ning koos võeti ette ühiseid tegevusi. Salme hindab elu mitmekülgseks ja majarahvast sõbralikuks, tema hinnagul ei esinenud tülisid ega kakluseid. Omavahel toetati üksteist ja jagati asju.

*/... Aga nüüd ma räägin veel agulist, kus ma elasin. Esimene tänav oli (.) siis T*** tänav, siis Õ*** tänav (.) ja K*** tänav see oli <suur> puumaja. Väga mitmesugust rahvast sääl elas (.) aga mina ei mäleta, et oleks tüli olnud (.) või joomist. Võib-olla oli joomist, <võib-olla> oli. Ja lapsed (...) me saime hästi läbi, me käisime koos, poisid tüdrukud, käisime R*** jões, all ujumas (.) isegi üks poiss tõi oma õe trikoo, kuna mul trikood ei olnud .../*

Vaesus tingis perekonnas ka selle, et lapsena ei olnud Salmel ühtegi mänguasja. Selline eluolu oli kogu ringkonnal, kellega ta suhtles. Tutvudes saksa perekonnast pärit omavanuse poisiga, sai Salme näha ka teisi võimalusi.

/... Temal oli kelk ja tõukekelk, oh kuidas ma tema tõukekelguga sõitsin ja olin väga õnnelik ((uhkelt)). Nad kutsusid mind omapoole küllagi, tal oli kaks vanemat õde. Pakuti mulle kompekki ja kõik oli väga kenasti (.) Nii, et ei, ma ei, kui ma ütlen, et see oli kõik väga hirmus, siis ei ole ka päris õige, vaid see oli, see oli nisukene elu.../

Perekonna ülalpidamiseks oli Salme ema sunnitud osalema linna poolt pakutud hädaabitöödel. Need tööd oli organiseeritud linnavalitsuse poolt leskedele naistele ja suurtele peredele. Salme arvates oli see sunnitöö. Ta ütleb, et oli raske, kuid hea, et seegi võimalus oli ja et neile seda ka pakuti. Sel ajal lähtuti töö tegemisel sellest, et kui oli vaja teha, siis ka tehti.

/...Ja ema käis (.) ja nisukest (.) raske oli, aga nisukest vihkamist ((rõhutatult)) ei olnud, >sest tuli teha siis tuli teha< (.).../

Vaesus oli peres nii suur, et tihti ei olnud lastel piisavalt süüa. Kuna ema nägi palju vaeva ja töötas palju, ei olnud tal aega kodus lastele süüa tehagi. Samas polnudki, millest teha. Põhiline toit laste toidulaual oli tee ja leib ning sinna peale suhkur.

/...Nüüd, ikka enamik lastel on süüa ikka midagi, aga meil tõesti ei olnud (...) Nendel, kellel näiteks ainult ema oli ja meid oli terve kari, meil ei tõesti ei olnud (.) aga ega me näljas ka ei olnud. /.../ Tulime koolist koju ((lõbusalt)), kui ümberringi oli ära käidud, neid kive toodud ja niiviisi, kui kõht tühi, siis suhkrut leiva peale, teed kah ja väga hea .../

Salme ei hinda agulielu koledaks või trööstituks. Tema mälestuses on ühte hoidev kogukond, kes üksteist toetasid ja aitasid. Samas möönab, et elu oli raske.

/...Aga raske oli (...) Pärast kooli (.) võtsime korvid kätte, käisime raudtee ääres otsimas, seal kus rong laskis, oma seda (.) kattelt tühjaks, poolpõlnd põlevkivi korjamas, et sellega ahju kütta, sest puud olid kallid.../

Salme hindas oma jutustuses kodust kasvatust rangeks ning selline kasvatus on Salmet elu jooksul palju aidanud ja kujundanud temast sellise toimeka naise, kes siht silme ees läbi elu võidelnud. Samas, oma elukogemuste tõttu hindab ta keerulisi olukordi vähem keerulistemaks ja pehmendab asjaolusid. Salme soovis minu kui kuulaja jaoks teha olukorda „ilusamaks“. Ehk oli see tingitud soovist, kuulajat säästa õudustest, mida tema on läbielama pidanud. Teisalt võib olla see Salme viis, kuidas ta ise nende õudustega paremini toime tulla saaks. Võib-olla otsib ta iseenda jaoks seeläbi põhjendusi, miks tema elu on raske ja keeruline olnud.

/...Nooh, ma püüdsin teile rääkida nagu kõiki teatud siluda /.../ Aga ega see nii sillutatud ei olnud, sest me olime ikka lesenaise (.) lapsed. Ja meil tuli kõigil iseenda eest väljas olla. Ema muidugi säilitas meile korteri aga ta oli range, mammat me

kartsime. Kõik, viis last (.) Jaa. Kuidas ta oskas meid niiviisi hoida (.) Ta ütles, võõrast ei tohi puutuda (.) Tuleb vähem rääkida (.) Tööd tuleb teha.../

Salme ise ütleb, et ema oli tema jaoks haruldane ja suureks eeskujuks. Salme hinnangul, elas ema üle nii mitmeidki keerulisi elusündmusi ning koges tema sõnade kohaselt metsikut elu. Salme arvates, tema oma elu jooksul nii vapper pole olnud. On mõistetav, et Salmel olid emaga soojad ja sügavad suhted ning koos elati elu jooksul läbi palju raskeid olukordi. Võib olla on see üks põhjus, miks Salme enda raskeid elusündmuste olulisust ja keerulisust vähendab. Võib-olla on see viis, kuidas näidata ennast tugevana, mitte allaandjana. Et olukorrad ja situatsioonid, mis temal on elus olnud ei ole üldse nii rasked, kui olid ema elus juhtunud olukorrad.

Tervise poolest oli Salme nõrk. Mäletab, et oli üsna tihti haige. Vestluste käigus kirjeldas ta ka mitmeid täiskasvanu eas läbipõetud haiguseid. Riiklikult olid vaestele lastele ettenähtud suvelaagrid. Kellel kehvem tervis oli ning perekonnal ei olnud võimalust last suveks laagrisse saata, oli riigipoolne toetus selleks. See andis lastele võimaluse olla omaealiste keskel ja vanematele võimaluse töötada terve suvi.

*/... ma olin terviselt vist vilets, et oli siis nisukene (.) vaestele perekonnalastele, kes olid kehvemad (.) suvelaagrid, K***. Kaks kuud /.../ Ju ma siis ikkagi, olin vilets aga ma ei mäleta, et ma oleksin, millegist (.) koerustükist ilma jäänud või virisenud. Seda ma ei mäleta. Need laagrid olid kenad (.) sai süüa, magada (...) seal olid kasvatajad meiega. Tehti isetegevusi jah (.) Nii said vanemad hooletumalt töötada, suvi läbi.../*

Kokkuvõtvalt võib öelda, et Salme hindab oma lapseõlve raskeks, üritades jääda siiski positiivseks. Ta ei soovi oma lapseõlvest mõelda, kui masendavast elujärgust. Paremate tingimuste loomiseks seadis ta eesmärgiks õppimise ja hariduse omandamise. Ka minu, kui kuulaja jaoks kõlas läbi tugev soov ja tahtmine elus läbi lüüa ning püüdlused parema elu poole.

Koolitee

Ajal, kui koliti elama linna, oli Salme alles eelkooliealine. Ta kirjeldab niinimetatud karjalaste koole, kuhu ta kaheksa aastaselt õppima asus. Intervjuu hilisemas etapis hindab Salme kooli heaks, kuid liiga nõrga tasemega „*et andis sellist üldist haridust*“. Olulisena toob Salme välja, et ei olnud tagakiusamist ega probleeme suitsetamisega. Kooli ajast mäletab ta, et oli eestvedaja ja eeskujuks teistele: „*ma ise olin kah vallatu tüdruk, alati mind ikka valiti klassivanemaks, aga vallatu ma olin küll. Elav, lihtsalt elav*“. Klassis valitses üksmeel ning hinnati väga Isamaad. Lauldi isamaalisi laule ning õpetajad panid õpilasi marssima.

/... Aga me olime kõik väga isamaalased. Paistab, et see periood oli väga isamaaline kasvatus (.) Üks õpetaja oli meil (.) võtnud Vabadusesõjast osa, see pani meid marssima ((rõhutatult)) kangesti ja, me olime sellega väga rahul.../

Ühtekuuluvus oli Salme jaoks alati oluline. Näiteks räägib Salme loo, kuidas koolis ei sallitud sakslasi ja seetõttu ei soovitud ka saksa keelt õppida. Ühiselt puuduti tunnist. Salme ei usu, et tema selle oleks algatanud, kuid toob olulisena välja, et puudumine oli klassi ühine otsus. Ütleb, et meelsus oli omariiklik ja selle üle oldi väga uhked.

/... Ja saksa keele tunni aeg, me saksakeelt ei õppi. Me tegime poppi. Panime oma raamatud kotti ja tulime koolist ära. Ja suure kisaga. Mis võidi seal väljas küll mõelda, mis seal koolis lahti on. Kuidas see algatus oli, ega ma ei usu, et mina olin ((naeravad)) Aga aga üksmeel oli klassis .../

Karjalaste kooli lõppedes oli eesmärgiks ikka kõrgema hariduse poole püüdlemine. See omakorda tähendas suvist tööaega, et tasuda õppemaksu ja riiete eest. Salme õel jäi keskharidus omandamata just raha puuduse tõttu.

/...No vot, jõudsin siis kuueklassini. Ennem seda minu vanem õde lõpetas, päris edukalt see kuus klassi ära. Ja muidugi eesmärk oli tal, et tahab edasi õppida (.) Läks siis gümnaasiumi, et kuidagi (.) suvel käib turbarabas tööl, teenib raha, saab siis, et vähemalt saab keskhariduse, saab tõusta, sest aguli, seisust välja (.) Aga ei pidanud rohkem vastu, kui poolteist aastat ((mõtlikult)) (...) Kui mina lõpetasin, no õed käisid tööl küll maal, talutööl aga nii palju nad ei suutnud, et õppemaksu tasuda ja riideid. >Sest siis pidid ka olema vormiriided. Pidulik kleiti pidi olema, pidulik põll oli < seda lihtsalt ei suutnud. Ja midagi, siis ta [õde] läks tööle ja, kui mina lõpetasin ära ma ei,

selle eest juba ei püütudki et, nagu nii ma ei suuda (.) Aga siis avati õhtune tööstuskool seal, mitmesuguse haruga mina läksin siis (...) õmblejate, käsitöölise harusse (...) ja siis sain õpilaseks ühe pesuõmbleja juurde (...)/

Intervjuudes esitatud lugudest selgub, et Salme on olnud entusiastlik ja õpihimuline terve elu. Töötades telefonivabrikus, õppis ta inglise keelt. Salme viitab oma õpihimule lausetega „*ma lihtsalt tahtsin õppida*“, „*maksku, mis maksab ma pean sinna kooli saama*“. Vabanemine agulielust ja ühiskonnas parema positsiooni saavutamine oli tema jaoks oluline ning selle nimel tegi Salme palju pingutusi. Näiteks toob ta selle, et töö kõrvalt õppimine oli raske, kuna karjalaste kooli ettevalmistus oli nõrk. Eriti valmistasid talle raskusi reaalinete omandamine.

*/... aga muidugi mis oli väga raske (...) *füüsika* (.) Seda meil koolis ei olnud, see meil ikka paistab, et see karjalaste koolis ettevalmistus oli ikka nõrk (.) Keemiat kuidagi veel, üks insener andis seda seal, kuidagi veel ikka valemid ja muu hakkasid.../*

Salme pealehakkamist ja edasipüüdlemist iseloomustab ka tekkinud võimalusest ja pakkumisest kinni haaramine. Tema jutustustes kõlavad läbi erinevad juhused ja võimalused, mis on suunanud ja juhtinud teda elus edasi. Nendeks on nii uued töökohad, kasulikud tutvused või võimalused edasiõppida. Iga kord, kui Salme jutustas mõnest uuest tutvusest, millega kaasnes näiteks tööpakkumine, oli vastus „*no muidugi ma võtsin vastu, mis mul siis muud üle jäi.*“ Niiviisi käitudes kasutas Salme tekkinud võimalusi, et luua paremat tulevikku. Oma lugudes maalib Salme endast pildi kui hakkajast ja edasipüüdlikust naisterahvast, kes püüab olla üle elumuredest ja raskustest.

Elu sõjapõgenikuna

Sõjakogemused moodustavad Salme elust ühe olulise osa. Olles alles oma kahekümnendate eluaastate alguses oli ta olukorras, kus tuli võidelda pidevalt oma elu ja toimetuleku eest. Intervjuude vältel keskendus Salme sõjakogemustele pikalt ning kirjeldused toimumust olid põhjalikud, see andis mulle, kui uurijale mõista, et see teema on Salme jaoks äärmiselt oluline. Need kogemused on mõjutanud tema edasist elu ning moodustavad olulise osa tema hoiakute kujunemisel.

Salme alustab sõjaga seotud narratiive 14. juunist 1941. aastast. Seda päeva kirjeldab ta traagilise ja hirmsana. Ta määratleb seda, kui koledat ja vägivaldset päeva, mäletades, et info ei liikunud, inimesed olid teadmatuses ja ära viimine toimus salaja. Alles hiljem saadi teada, mis oli toimunud ja et inimesi viidi sunniviisiliselt riigist välja. Perekond, kus Salme õde töötas oli samuti riigist välja saadetud. Salme kirjeldab seda aega hirmsa ja vägivaldsena. Säilis teadmatus ja hirm edasise ees.

1941. aasta suvel elas Salme Tallinnas ning oli äsja saanud töökoha riigiasutusse ning tema elujärg paranes. See on üks oluline pööre tema elus, võttes arvesse varasemat elu agulis ja pidevas vaesuses. Soovist näidata paremat eluolu ka oma emale ja õele kutsus nad enda juurde. See oli esimest korda, kui saadi aru, et sõda on alanud.

*/. . . mõtlesin, et nüüd oleks hea, et ema pole Tallinnas käinud, ma tunnen ennast siin kindlalt. Mul oli kindel tööpalk, et teen mammale sõidu välja Tallinnasse. See õde J*** kah, et tulevad mammaga ühes Tallinnasse. Ja nad tulid. Laupäeval tulid, et pühapäev kah siis olla. Olid ööd minu pool. Jah, käisime sõitmas, viisin mammat kah sõitma selle, kus se (.) praegu see suur maja, seinte küljes liftiga, noh saab kah liftiga sõita jah. See oli ikka niskene uudishimu (...) Ja kella (...). Ja vaatan, küll ma käisin mööda sealt ministeeriumi juurest, seal autod väljas, pühapäeval. Mõtlesin mis pärast. Noh (.) *mis pärast* (.) ei olnud, ma osanud seal üldse mõelda, et sõda on alanud /. . ./ Ja siis, umbes kella kahe ringis sõitsid, võõrad lennukid üle ja kuskilt, kuskil ka visati pommi. Et esimesed pommid, mis ma kuulsin (.) Need tulid soome poolt, need lennukid ... /*

Keegi ei osanud arvata, et sõda kestab nii kaua nagu ta kestis. Arvati, et mõne kuuga saab läbi. Sõjarinde lähenedes tuli Salme töökohast otsus, et nad saadetakse ära Narva. Salme pakkis oma asjad kokku ja liikus koos teiste kolleegidega Narva poole. Enne Rakveret toimus tulistamine. Autokaravan, kus Salme viibis, läks ümber ja ta sai vigastada, misjärel viidi ta Narva haiglasse. Säilis pidev hirm ja teadmatus olukorra ees. Kuna Tallinnasse tagasi ei olnud enam võimalik pöörduda, oli Salme, koos oma kolleegidega sunnitud suunduma Leningradi poole.

Rongidega linnast linna liikudes ning sõja eest põgenedes nägi Salme olukordi, kus inimesed rongi all hukkusid ning abivajajaid oli palju igalpool. Tema jutust tuleb välja, et mitte keegi ei tahtnud sõda ja kõik ootasid juba selle lõppu. Selliste kurbade ja nukrate olukordade nägemine mõjutas Salmet palju.

*/... Üks perekond kah üks (.) mees. Kuskil jäi seisma rong, tuleb (.) meie juure, kas keegi ei tule minuga ühes, mu naine jäi rongi alla, mul on kolm last (.) tulge mulle appi, *noh kus me seal abistame* (...) Sest ega seal vett ju ei saanud, sest need pikad tokid olid küll raudteejaamas aga rongid ees, me kõik käisime rongide alt (.) *Nii et, tragöödiat kui palju oli* ((kurvalt)) (.) Ja kui kuskil pool, rong jälle seisis (.) kus olid kogumispunktid. Mehed (.) lapsed, emad, õed, naised kõik nutavad, uluvad (...) kahju oli ((kurvalt)) (.) Kes see ikka sinna minna tahtis (.) aga mindi .../*

Oli olukordi, kus nähti nii mustust, kui vaesust. Elati lootuses, et sõda lõppeb ja elu paraneb. Lubati palju, loodeti palju, kuid tegelikkuses jäi olukord samaks ning võitlus oma elu eest oli igapäevane. Sõja ajal liikudes linnast linna oli Salmel vaja ka tööd teha. Venemaal olles suunati ta tööle kolhoosi. Kolhoosis töötamisest räägib Salme halval toonil, tema jutust kõlab pettumus ja kurbus.

/... kolhoos oli kurb ((nukralt)) /.../ Mitme aastane (.) lina, rõugus, see on ju kuld. Miks nii, kust me teame aga vaatame, et noh, et see ei ole see millest räägiti. Ei ole see /.../ Ja siis me saime aru (...) /.../ Aga kes see tahtis siis niisugusse hädasse sattuda (.) ja nii pettuda (.) et tõde on kaunis? (...)

Sõja tõttu oli Salme sunnitud nägema ja üle elama sõjale omaseid koledaid olukordi. Salme töötas sõjaajal riigiasutuses, see oli tema jaoks raske aeg, kuna pidi tihti nägema, kuidas mehed sõtta saadeti. Salme tundis, et oli keeruline saata sõdureid jälle sõjarindele.

*/... Oli seal laipu maas, kas näljast või ma ei oska seda öelda (.) *Paar tüdrukut* (.) niisugused noh (.) neiu eas, puhvaikad seljas (.) tuleb, muud midagi seljas ei olegi, et näitab (.) Mis see oli, prostitutsioon (...) <See oli niivõrd, kurb ja masendav> ((nukralt)).../*

/...Aga teate kui kurb oli see, <kui (.) sa olid> valves ja pidid andma neile [sõduritele] kätte dokumendid (...) Ta on saanud juba laost oma sineli selga, halli sineli, oma selle

hirmsa {-} misoki selga ja annad dokumendid ja mine (.) jälle uuesti (...) Mina ei saand, mul tuli pisar silma (.) Mul oli kahju, mul oli kõigist kahju (...).../

Kuigi olukord oli trööstitu, tuli hakkama saada. Elu sõjatagalas oli raske ja keeruline, kuid ei olnud kuhugi ka minna. Ainus võimalus oli toime tulla, loota sõja lõppemise ja eesolevate muutuste peale.

*/... tohutud haavatud tuli vastu võtta (...) <Seitse päeva ma ei saand riidest lahti> (...) *Tuleb üks rong, tuleb üks auto (.) täis (.) Võib-olla kuskil (.) verise, nari peal natuke tukud (...) ja saadi hakkama (...) Kes ei saand ei saand aga, mina sain (...) Ma ei nurisenud* .../*

Oma sõjakogemustest rääkides, on Salme ettevaatlik ja oma sõnu kontrolliv. Mitmetel kordadel vestluse käigus uuris ta, kas diktofon salvestab. Oli mõista ärevust ning säilinud oli hirm, et kõike mida ta räägib kontrollitakse ning see võib kaasa tuua midagi halba. On mõistetav, et sõda ning ettetulnud olukorrad Salmet tugevasti mõjutasid. Läbi elatud sündmuste valguses tõlgendab Salme väärkohtlemist kui nähtust, mis situatsiooniga kaasnes.

Elu peale sõda

1952. aastal sai Salme võimaluse õppima minna parteikooli Tallinnasse, kus omandas keskhariduse. Enne seda, 1947. aastal, toimus Salme perekonna jaoks tragöödia. Salme õde arreteeriti. Ta oli töötanud arveametnikuna hulgikaubanduses ja olid tekkinud puudujäägid, mistõttu ta ka vahistati. Salme jaoks oli see raske aeg. Õel oli kaks tütar, üks kolme aastane, teine nelja aastane. Õe aastatetaguse lahutuse tõttu laste isa nendega ei elanud ning ei olnud lastest huvitatud. Salmel tuli teha oluline ja elumuutev otsus. Sel hetkel oli tema jaoks ainuõige lahendus võtta lapsed enda kasvatada.

/... Ja siis ma otsustasin (.) et ema on ikka koguaeg, minu ema tähendab, lapsi kasvatand, sest õde käis ju tööl, et ma võtan lapsed siis oma kasvatada (...) Oli sõbrannasid küll, ütlesid, et ära tee seda, sul läheb raskeks ja selle pole mingit hinda (.) Aga ma ei saanud teisiti teha, sellepärast et nad olid minu õe lapsed. Mamma oli neid kasvatanud. Õde oleks vanglas surnud, mamma oleks murest surnud ja ei oleks ka mul

(.) õnne olnud. Kuidas ma toime tulen, kas ma oskan olla? Vähemalt (.) vähemalt mul on nende vastu armastus, kui muud ei olnud .../

Kuna nüüd oli ka pere suurem, ei olnud Salmel enam võimalik ema juures elada ning otsiti suurem eluruum, kus ka lastel oleks hea elada. Uued naabrid olid toredad ja kenad, saadi üksteisega hästi läbi. Salme hindas kõrgelt, et majanaabrid ei teinud sellest suurt numbrit, et lapsed polnud tema omad ja neid ei koheldud sellepärast kuidagi halvemini. Kuid mure toimetuleku pärast säilis ja oli suur.

/...Mure oli (.) kuidas toime tulla. Eks pahandust ikka oli (.) Eks ma siis öösel üksinda nutsin, sest mul kellegagi polnud nõu pidada, ega kuskilt abi saada. Sest tuli pea püsti hoida, õde on arreteeritud, lapsed on olemas, vaata kuidas toime tulla, et ei hakatud üttelema, et vot võttis ja ei tule toime. See ei tulnud kah kõne alla ... /

Laste enda juurde kasvatama võtmine tähendas Salme jaoks järjekordset võitlust toimetuleku ja parema elu eest. Abi palumine või otsimine oli välistatud ja oleks näidanud teda nõrga inimesena, seda aga Salme enda jaoks lubada ei saanud. Tema lugudest on arusaada, et läbielatud sündmused ja kodune kasvatus peres olid sellised, mis soodustasid iseseisvust ja toimetulekut. Salme jaoks ei tulnud allaandmine kõne allagi, see ei ole Salmele omane iseloomujoon.

Parteikoolist saadud teadmistega pöördus Salme prokuratuuri ja uuris õe arreteerimise tagamaid. Advokaadi poolse pikema uurimise peale selgus, et süüdistuste koostamisel oli tehtud mingisuguseid vigu ning süüdistused olid tõsisemad, kui tehtud teod. Peale Stalini surma ning seaduste muutmist kuulus ka Salme õde amnestia alla ning ta vabastati 1954. aastal. Elujärg jõudis niikaugele, et Salme taotles endale partei kaudu korterit. Ta sai endale 2-toalise korteri ning tema endisesse elupaika sai elama minna õde. Salme muretses õe pärast, kuna vangist vabanenuna ei oleks ta ise kusagilt elukohta leidnud. Oluline on ära märkida, et ka peale õe tagasi tulekut muretses Salme edasi õelaste käekäigu pärast.

/... Aga väiksemaga (.) see on niisugune tragöödia, kuidas teile öelda. Sest mina kunagi ei püüdnud olla ema, ma olin ikka tädi. Aga õde tuli (.) kas laager oli teda teinud tuimaks või (.) tooremaks või, nii et tüdrukud ei tahtnud teda tunnistada (...) Ma olin päris mures (.) ja väiksem tüdruk, vist ei leppinudki sellega, mis neil siis oli,

*ega ma ei tahtnud, >vahele segada ei tahtnud< (.) Aga sis ma nägin, et ta nagu ei hakanud enam koolis käima. Mitte et ta ei oleks osanud, vaid lihtsalt ei käinud koolis (.) Aga see õde Tallinnas, see oli üksik inimene tema polnud abielus, ma kirjutasin, et võta U*** oma juure (...) ja U*** sõitis siis ja see õde võttis ta oma juure. Ja U*** seal lõpetas ära pagar-kondiitrite kooli, sai omale elukutse (.) Nii, et lahendasin niimoodi ära.../*

Tundub, et Salme jaoks oli oluline hoida asjad kontrolli all ja vastutada olukorra eest. Ka vanema õetütre pärast tundis ta muret ja aitas tal peale keskkooli lõppu leida sobiva töökoha. Kindlasti on see tingitud sellest, et teatud hetkedel oligi ju Salme see, kes õetütarde eest vastutas ning olukorda mõjutas ka Salme edumeelsus, mitte alla anda ning alati toime tulla.

Töökogemused

Salme tööelu ja -kogemused on olnud mitmekülgsed. Tema esimesed töökogemused on seotud lapsena karjas käies. Esimene ametlik töö oli Salmel telerivabrikus, olles ise seitsmeteistkümne aastane. Töökoha sai ta tutvuste kaudu, naabrinaise sõbranna soovitude abil. Nii mitmelgi juhul kumab tekstist välja, et Salme tundis alati kohustust talle tehtud pakkumised vastu võtta, öeldes: no kuhu mul minna või mis mul muud üle jäi. Nähes sellistes pakkumistes võimalust oma elujärge parandada ning edasi liikuda.

Enamus töökohti, mis Salmel nooruspõlves oli, olid otsitud eesmärgiga teenida raha õpinguteks. Näiteks soovist minna Tallinnasse Gustav Adolphi gümnaasiumi juures asuvasse rahvaülikooli seltsi erakolledzisse, kus aastamaks oli 80 krooni, kandideeris ta Tallinna töölisteatrri einelasse baarmeni abiks, teadmata, mida pakutav töökoht nõuab. Kandidatuur oli tihe ning kümne tüdruku hulgast valiti tema sinna abiliseks. See töökoht on Salme elus olulisel kohal, kuna uute tutvuste tõttu sai ta endale nii mõnegi töökoha. Tema vastu tunti seal huvi ning see oli ringkond, kes oli paremal elujärjel ning Salme hinnangul laheda suhtumisega.

Sõlmitud tutvuste kaudu, sai Salme järgmise tööpakkumise sakslaste perekonda, et anda perepojale järeleaitamistunde eesti keeles. Selles nägi Salme jälle head võimalust raha koguda ja kõrvale panna.

*/...Keegi seal teatri daamidest ütleb kas sa ei tahaks minna, no oli koolist juttu ja rahakogumisest niiviisi, et on olemas siin see (.) von S*** perekond (.) ja vajab oma (.) perekonda (.) kes aitaks tal poega järgi koolis. Ta on üheteistkümne aastane poiss, aidata eesti keeles järgi, et tema Toomkoolis õpib. See oli vonide kooli. Ja et väikene, kaheaastane poiss kah noh selle järgi võib-olla vahest vaatad. Kakskümmend viis krooni kuu, söök ja kõik prii, korter prii. No muidugi, mõtlesin, kui ma seal olen, ma saan iga kuu seal raha kõrvale panda, et ma teen katsed, miks mitte .../*

Salme jaoks võimaldas töö saksa perekonna juures õppida tundma kõrgema klassi elu.

/... Ja see proua, oli väga armas inimene (.) Ta võttis mind nagu kuidagiviisi (.) nagu oma kaela, ta õpetas mulle lauakombeid. Salvrätid, kuidas süüa, kust poolt vastu võtta, ma olin vasaku käeline ka, ma nägin sellega vaeva ((naerab)).../

1939. aastal saadeti see perekond eestist välja ja Salme oli sunnitud otsima endale uue töökoha, saades tööle litograafiatööstusesse. Seal töötas vähest aega, kuna töö ei olnud tema jaoks sobiv ja peale toimunud õnnetust, kus vigastas oma põialt ta ka töölt vabastati. Esmakordsel mainimisel suhtub Salme töölt vabastamisse kergelt ja huumoriga.

/...Eks ma väike olen, vasakukäeline kah, ma ei osanud ikka neid plekke, ma ei suutnud ikka tõsta (.) Kahekesi pidime olema, kas ma ise või see naabrinna, kuidagi eksis, see terav plekk, õhuke plekk, tõmbas selle pöidla, kõik luuni välja (.) Seoti kinni, käsi kaela. See omanik härra vaatab minu käsi ja ütleb“ no ja teil on nii väiksed käed ega see töö teile ikka ei ole.“ Andis mul lõpuarve ((naerab)).../

Viimases intervjuus situatsiooni mainides, on ta aga toimunud olukorras pettunud.

/... Kui ma Tallinnas olin. Kui mind selle käega (.) lõikas see (.) plekk mul ja vallandati kohe ära. Ma olin väga solvund.../

Siit tuleb väga hästi välja tõsiasi, et esimese intervjuu vältel püüdis Salme olukordi kergematena näidata, jäi mulje, et teda ei mõjutanud sellised asjad ja liikus oma eluga edasi uue töökoha juurde. Samas, nagu ta vestluse hilisemas etapis ise välja tõi, siis oli ta olukorras pettunud ja solvunud. See annab mõista Salme tunnetest, et teda oli halvasti ja ebaõiglaselt koheldud. Võib-olla tundis ta ennast isegi alandatuna. Tema püüdlused olla hea töötaja

lõppesid vallandamisega. Nii mitmeidki raskeid sündmusi kirjeldab Salme esmalt huumoriga, kuid hiljem annab mõista, et tegelikult olid need tema jaoks rasked ja olulised.

Oma narratiivides on näidanud Salme ennast püüdliku ja töökana. Talle ei meenu, et temaga oleks olnud tüli või rahulolematust. Jutustades loo vallandamisest, räägib ta seda esialgu lõbusalt ja rõõmsalt andes mõista, et ju siis selline see elu oli ning suhtudes sellesse hästi. Samas mõönab, et vahetult enne vallandamist nad emaga juba nagu hakkasid tõusma, elujärg oli juba paranenud ning just siis ta vallandati.

/... Aga siis oli see hea periood ma sain (...) palka. Ma sain omale riided, me saime võtta juba natukene parema, toa ja köögiga korteri seal samas majas (.) Sest õde sai ka nagu korteri (.) üks õde juba abiellus (.) vend abiellus, ühe lühinäigijaga (.) Ema, kah oli nagu (.) töökohta siit ja sealt (.) nagu, nagu hakkasime tõusma .../

Töölisteatris sõlmitud tutvused viisid järgmise tööpakkumiseni, kui talle pakuti kohta tuttava baleriini tuluõhtu korralduskomitees. Loomikult nägi Salmes selles jällegi võimalust, kuidas teenida koolihariduse jaoks vajalikku raha. Tegelikuses oli ju positsioonide vahe suur. Oli ta pärit agulist, kuid nüüd aktsepteeriti teda kultuurieliidi hulgas.

*/... Aga tööle (.) tööle no siis (.) oli üks, baleriin E*** T*** (...) Tema valmistas ette parajasti, oma tuluõhtut (.) ja temal oli vaja abilist, nagu sekretäri. Eks jällegi see sama ringkond, jällegi tutvustati mind ja ma olin nõus (.) No üks paar kuud ma tegelesin seal (.) ja sain ikkagi raha (...) Ja mul oli nagu juba nendega, tutvus sees. Üks kui teine ikkagi midagi vajab, et ma teen, ja ma sain niiviisi ikkagi hakkama.../*

Peale sõda sai Salme tagasi tööle riigiasutusse, sel korral kaadriosakonda. Salme hindab tagantjärele, et sõda oli inimesi muutnud. Inimesed ei olnud enam nii kultuursed ning oli palju valetamist ja võltsimist. Osakonda tuli palju kaebusi ning inimesed olid ümberringi julmad ja kalgid – peksti, mõnitati ja vägistati. Salme ütleb ise, et tal oli sellist olukorda raske taluda ning see oli ka põhjus miks suundus tööle mujale.

Mehe ja pojaga seotud narratiivid

Peale õe arreteerimist ja õelaste enda juurde võtmist oli Salme enda jaoks lubanud, et ei abiellu enne, kui õde vanglast tagasi tuleb. Enda hinnangul ei olnud ta kunagi kurameerija, pigem üksik ja tõsine. Sellisel viisil püüab Salme endast jätta toimeka, tõsise ja iseseisva inimese mulje. Ta annab mõista, et ei tundnud huvi kaaslaste ja suhete vastu, samas tõdedes hiljem, et toimunud elusündmuste taustal ei olnud justkui aegagi suhete loomiseks ja kurameerimiseks.

Peale õe naasmist, otsustas Salme abielluda mehega, kes oli varasemalt tema koolivend olnud. Ta oli siis juba üle kolmekümne eluaasta vana. Vanuse välja toomisega annab Salme mõista, et tegi otsuse abielluda üsna hilja ning seetõttu ei olnud ka valikut enam palju. Põhjendades sel viisil ka asjaolu, et abielu ebaõnnestus. Salme jaoks oli tähtis, et noormees polnud varem abielus olnud, sest tema väärtushinnangud ei oleks lubanud kellegi abielu rikkuda. Tagantjärei sai ta aru, et ühine amet, neid piisavalt ei liitnud.

*/... Ja ta hakkas käima linnas mul külas (.) Noh, niiviisi me siis tutvusime, ikka rohkem rohkem, lähemalt lähemalt. Ta tahtis linna tulla muidugi (.) Ja mina mõtlesin ka, et miks mitte nagu abielluda siis (.) Nagu ühe töö inimesed ja (.) *Aga sellest jäi väheseks. Ma sain (.) Ma sain sellest varsti aru.*.../*

Meie intervjuude käigus ei räägi Salme oma mehest heal toonil. Salme mees oli vene rahvusest. Salme loob mehest kuvandi, mille kohaselt oli mees nõrk, ambitsioonitu, otsides vaid võimalusi, kuidas elus kergesti läbi lüüa. Oma kirjeldustes ta justkui vastandab meest endaga. Salme on loonud endast tugeva ja ettevõtliku naise mulje, kes tuleb iseseisvalt toime kõigega. Samas meest kirjeldab kui nõrga isiksusena, kes ei jõudnud elus edasi. Salme annab mõista, et mees ei olnud tema vääriline, öeldes:

*/... Halb inimene ta ei old, aa ta oli nõrk (...) <*Ta oli nõrk ja tühine*> ... /*

Salme mehel ei olnud kunagi raha, et peret toetada ja sellevõrra oli langenud Salme õlule ka perekonna toitja roll. Salme abikaasa ei osanud võtta perekonnapea rolli. Oma mälestustes oli Salmel aga eeskuju tugeva isa ja vanaisa näol, kes olid perekonna nimel nõus palju vaeva nägema ning sama ootas ka oma abikaasalt. Salme jaoks oli perepea otsustuskindel, järjepidev ja tugev isiksus, kes seisab oma pere ja laste eest.

/...Tema ei olnud organisaator. Ta oli (.) kuidas öelda rohkem viriseja, sest ega see, see et sa oled sõjaväes, et sa oled venelane, et sa olid parteikooli lõpetanud. Ega see veel ei andnud mingit eelist. Mina vaatasin (.) pidi ikkagi ise ka seal taga olema. Aga tema mõtles, et sellest on talle küllalt .../

Peale lapse sündi, oodates, et mees sätiks kodu valmis ja korraldaks kojutuleku, pidi Salme jällegi pettuma. Oli aru saada, et Salme tahab olukorda kuulajale tutvustada, ning näidata mehe suutmatust organiseerida asju planeerida, kuid lugu jutustades samas teeb seda lünklikult. Põhjuseks võib olla tõsiasi, et tegelikult oli juhtum tema jaoks ka häbiväärne. Sõnades enne loo rääkima hakkamist, et see on „nõme“. Ning kirjeldades tekkinud olukorda järgmiselt:

*/... Ja kui ma läksin sünnitama (.) siis ma andsin, noh et, perekonna (.) noh meeste rahvas, et omad rahad, et valmistaks ette. Ja ta saatis mulle <haiglasse> ((imestunult)), mis ta selle raha eest siis ostis. Tähendab tema polnud midagi (.) et voodi ja seda ja teist ja vannid ja. Oh sa vaesekene, kui rumal sa oled. Vähemalt poleks vaja mulle kirjutada olnud. (...) Need asjad jäid kõik hinge (.) Me elasime ikka mitu aastat (.) kuuekümnepoolmenda aastani (...) *Aga see polnud abielu* ... /*

Abikaasa lahkumine oli Salme jaoks kergendus. Nagu pojalt, olid ka mehel alkoholiprobleemid ja oli joobesolekus agressiivne ning vägivaldne Salme vastu. Ning seetõttu pidi Salme kodust väärkohtlemist üle elama. Mehe lahkumisele põhjendust otsides, selgitab Salme, et oli olukorrast väsinud, samas toob sisse ka enesesüüdistusena sobimatuse abieluks.

*/...Sest ma lihtsalt väsisin ära (.) Ma olin väsinud õe laste kasvatamisest, õde tuli tagasi. Jagasingi sargid pooleks (.) Elasime koos, niske liit perekond. <Ma olin kõigest väsinud> (...) ja kui ta ära läks siis (.) *siis, siis oli päris mõistlik tegu. Kui ta läks ära*. Muidugi ta armastas napsu võtta ka. Ja siis ta muutus väga agressiivseks isegi /... / Aga mina olin harjund, ma olin iseseisev olnud koguaeg, ise läbi (.) löönud, enda eest võidelnud /.../ Ma ei (.) saanud alluda tema rumalustele ka. Aga lihtsalt ma ei sobinud abieluks ka ... /*

Mehe lahkudes, Salme oma pojale olukorda ei selgitanud, ütles vaid, et isa läks maale tööle. Poeg oli siis ka alles kuue aastane „*Sest mis ma ikka räägin, neid asju pole ma kunagi rääkind, ka praegu...*“. Maal elades süvenes mehe alkoholiprobleem. Kui Salme tegi ettepaneku abielu lahutada tuli mehe poolt vaid laimu. Mees oma elujärgiga ei jõudnud ka maal elades kuhugi, vaid kuritarvitas pidevalt alkoholi. Salme ütleb vaid, et tal on mehest kahju, et nagu raisatud elu. Peale mehe surma jäi temast maha elamu koos maatükiga, mis Salme hinnangul on temale justkui ristiks kaelas. Tema ei jõua seda enam korras hoida, keegi ära ka osta ei taha ja pojast ei ole samuti mingisugust tegijat. Salme ütleb, et poeg on väga oma isa moodi, temast pole eestvedajat ega asjaajajat.

Pojaga läbisaamist hindab Salme üldiselt heaks, kuid Salme jaoks valmistavad suuri probleeme olukorrad, mil poeg on alkoholi jooles. Sellises situatsioonis ärritub poeg kergesti, on esinenud nii agressiivset käitumist, kui ka verbaalset väärkohtlemist. Ema peale vihastudes on poeg haaranud Salme käsivartest, mis on surve tõttu saanud muljuda ning on tekkinud ka verevalumid. Samuti on poeg mitmeid kordi nõudnud ema käest raha.

*./... Kui ta on kaine siis me saame läbi (.) Aga kui ta on purjus, ei siis pole mitte midagi teha. Ja ta joob, tal on see tsükel üks (.) kümme üksteist päeva. Siis pääle selle ta on haige(.) tal on halb olla. Siis on pohmelli päevad <ja need on mulle põrguks>. /.../ *Oh, kuidas juhtub*. Ma olen politseid kutsunud, ma olen teda lasknud ära viia. Politseinikud on väga kenad härrad, istuvad, mis me teeme? Me viime ära, ta tuleb tagasi. Keegi midagi teha ei saa (.) .../*

Kuna Salmel on raske väljas liikuda, oli pojalt varasemalt juurdepääs Salme pangakontole. Poeg aga kuritarvitas ema usaldust ja võttis Salme teadmata sealt raha, tekitades Salmele väiksemat sorti võlad. Ta kirjeldab, et avastas juhtunu varakult ning peatas pangas poja õigused kontole ligi pääseda. Nüüd on Salme olnud sunnitud kodus oma raha peitma, kirjeldades perioode, kui poeg otsib väiksemadki summad üles, et endale alkoholi osta. Salme peab usaldusväärseks isikuks rahaasjades oma õepoega, kelle kätte on usaldanud kogutud matuseraha.

Salme tunneb lootusetust poja suhtes ning tahaks olukorda parandada ja poega aidata. Meie vestluste käigus pöördus ta minu poole abi otsimiseks. Ta arvab, et poeg tahaks abi aga on

võimetu seda ise otsima. Samas ütleb ta, et tal ei ole püsivust. Minevikus on pojale abi pakutud, kuid toetus oli seal vähene ja kuna pojalt ei olnud piisavalt tahtejõudu, et probleemist võitu saada, siis lahendust ei saanud.

/... Praegu ta on (.) kaine (...) jaanuari (.) kolmeteistkümnendast või kaheteskümnendast saadik. See on juba kuu aega see on mul (.) suur kergendus./.../ Ta on haige aga ta ei tunnista. Sest kui tunnistaks, saaks teda saata ravilegi aga ta ei (.) ei saa sellest aru.../

Poja tausta kohta selgub meie vestlusest nii palju, et poeg on elanud varasemalt oma perega (naine ja tütar) 2-toalises korteris. Poja perekond lagunes juba ammu, tekkisid korteris suured võlad ning oli selle sunnitud maha müüma. Salme on veendunud, et tegelikult peteti korter pojaltd odava raha eets välja, kuid päris kindel ta selles ei ole.

Salme hinnagul hakkas probleem alkoholiga tekkima ajal, mil poeg mängis ansamblis. Reisisi palju, käidi palju ka välisreisidel. Oli pidu, tähistamist ja kõvasti alkoholi tarvitamist. Salme ütleb aga, et ansamblis olid koos tugevad mehed, kes tugevasti jõid. Salme ütleb, et tema poeg nii tugev polnud ning langes sõltuvuse lõksu. Siin toob Salme jälle enda vastandumise, tema kui tugev naine ning poeg mehena nõrk ja allaandja. Samas on oluline märkida, et Salme süüdistab ka ennast poja nõrkuses.

*/...See oli muidugi hea, et ta reisis, aga seal nad kõik võtsid [alkoholi]. Aga teised jäid nagu püsima, aga tema langes allapoole allapoole. Vot sellest ma ei saagi aru. Ma isegi vahest süüdistan ennast, et (.) tüdrukutega [õe tütreid] ma olin hoolsam, ma tundsin rohkem vastutust (...) Aga teda ma kuidagi jätsin võib-olla nagu (.) iseseisvamaks. *Sest ma olin väsinud kah* (.).../*

Poja võimekust õppida, hindab heaks, kuid õpingutes põrumist seob poja iseloomuga, samastades selle mehe päritoluga. Ka ülikooli sai poeg sisse. Esimese semestri lõpus jäi võlgnevus ja õpingud jäid pooleli.

/...Aga, õppimine tal läks keskpäraselt (.) Ta füüsiliselt selline spordipoiss ei ole, vaatasin musikaalne on. Sai lastemuusikakooli sisse (.) Seal õpetajad juba panid esimesel aastal muusika õhtul esinema, oma väikeste paladega (.) Lõpetas ära, kaheksa, siis oli kaheksa klassi. Et mis edasi teha, et läheb muusikakooli (.) Sai

*eksamid ära antud (.) Tähendab võimet on (...) /.../ (.) teeb kõike alla oma võimete (.)
Vat, vat see (...) ma ei tea kas (.) kaluri või vene joon, niskene, kergelt läbi ajamine (.)
Võimet on aga ei .../*

Kodune olukord praegu

Salme on mures nii enda, kui ka poja tuleviku pärast. Olles varasemalt tööalaselt kokkupuutunud hooldekodude kontrollimisega ning näinud sealset töökorraldust, on Salme veendunud, et hooldekodusse ta kindlasti minna ei taha. Samas on mures, kui tervis peaks halvenema, siis kuidas ta toime tuleb. Ta ütleb, et hooldekodus oleks ta asi, töö objekt. Tema seisukoht on, et võib olla on hooldekodud tänapäeval korralikumad, kuid töötajate suhtumine klientidesse ei ole paranenud.

/... No võib-olla >puhtam, võibolla rikkalikum< aga suhtumist ((rõhutatult)) <võib olla hullem> /.../ Sest siis [nõukogude korra ajal] ei ajanud keegi raha taga, kas raha nii või naa. Sa olid selle palga pääl tulnud, sa pidid tegema. Aga nüüd, palka ei maksa, ma ei tee ka.../

Salme jaoks põhjustab olukord suurt muret. Ta ütleb, et on juba vana ja väsinud, energiat enam ei ole ja tema ei jõua enam eluolu korraldada. Poeg aga on töötu, elab koos temaga 1-toalises korteris, ning ei ole olukorra parandamiseks midagi ette võtnud ega oma probleemiga tegelenud.

Pojas ei näe Salme piisavalt potentsiaali, et teda hooldada. Ja nii elabki Salme iga päev hirmuga tuleviku ees ning hirmu ja teadmatusega, millal jälle pojalt joomatsükkel tuleb.

/...Ma ise mõtlengi, et kaua ta suudab praegu vastu pidada. /.../ Sest kui keegi helistab, ma kardan, et helistab mõni joodik (.) kutsub (.) Siin ma juba tean (.) nii mitmed kohe (.) kes on väga palju süüdi (...) Ostivad kohta kus juua saab .../*

Olles oma elukaare lõpus, on mure poja edasise käekäigu pärast suur. Salme tunneb, et ei saa enne siit ilmast lahkuda kui pole selge, kuidas poeg toime tuleb.

*/...mis saab edasi, kui ma jõuetumaks jään, kui ma ei suuda enam arveid pidada ega niiviisi./.../ Ja ma ei saagi surra (...) aga (.) *aga mul on ju vähk* (.).../*

Salme sooviks on saada abi ja selgust, toetust probleemi lahendamiseks. Paraku ei tea ta kuhu või kelle poole pöörduda. Ta ütleb, et ei saa ju ka poega välja ajada, kuna on ta ise sünnitanud ja tunneb vastutust tema ees. Ta on juba pikalt üritanud poega toetada ja aidata, kuid tulemusteta.

/...Ma käisin ikka vaatamas kah, ma lõin neid joodikuid välja isegi (.) >harjavarrega< ajasin neid minema. Üks siis ikka tõmbas mul käe katki (.) Ja politseid kutsusin ja (.) Aga siis ta tegi nii, et pani teise luku ette, ma enam sisse ei pääsenud. Ja kui ma helistasin, siis ta sisse ei lasknud. Ja siis üks aasta aega ma seal ei käinudki. Mis seal sees võis olla, taevast seda teab (.) Aga minu juures käis (.) söömas ja mõnikord ööbis ka ja niiviisi.../

Meie intervjuude käigus võrdleb Salme oma poega paljuski isaga, tuues välja, et mees oli nõrga iseloomuga ja poeg on samuti selline. Lisaks mainib, et mõlemal puudus enesekriitika, osati ainult teisi laimata. Oma tegudes, pole kumbki kunagi oma vigu tunnistanud.

Praegune toimetulek

Oma toimetulekut hindab Salme praegu rahuldavaks. Majanduslikult on küll keerulisem, kui krooni ajal mõned aastad tagasi, kuid tänu pikale tööstaazile, on pensioni suurus hea. Igapäevaelu toimingute juures vajab Salme siiski abi. Kodust ta väljas tihti ei käi ning suurematel majapidamistöodel vajab ka abi. Samas tunneb puudust hoopis riigipoolsest tähelepanust, see annab hästi mõista, et ühiskond ei tunne huvi oma eakate vastu. Salme tunneb puudust tähelepanust ning tunneb, et teda ei väärtustata.

*/... Majanduslikult. No tänu sellele, et ma kaua töötasin, mul on viiskümmend üks aastat tööstaazi (.) *ja seda ka toita* ((viitab poja voodile toa nurgas)) Noh tuleb toime, aga nagu riigi toetust nagu tähelepanu oleks vaja (.) <Kasvõi aastavahetusel, kasvõi sünnipäeval> (.) Siis tunned ennast üksi. .../*

Läbielatud sündmused on muutnud Salmet elus ainult tugevamaks. Samas ütleb, et võitlused parema eluolu nimel, õelaste kasvatamine ja muud eluolud ei jätnud aega perekonna elu ja suhete loomiseks.

*/...Iseseisvaks kindlasti. Jaa (.) et tahtsid nagu (.) sellest agulist välja. Seda ma sain aru, et on vaja õppida (.) Ja ma sain ikkagi õppida ka, nii et ma sain ikkagi algklasside õpetaja kutse. Nii et selle, selle ma sain. Aga isiklik elu, selle jaoks lihtsalt ei jätkundki aega vist (.) *Polnd aega* /.../ Mina olin nagu emale see keskus. Ja ema jäigi minu juure (.) Ja surigi minu juures (.) *ja suri minu sünnipäeval.*.../*

Salme ei pea ennast läbielatud sündmuste valguses kuidagi eriliseks või kangelaseks. See oli osa tema elust ja saatusest, kuid mõjutatud on ta olnud sellest terve elu.

/... Ja mina ei ole kangelane. Mina olen töötegija /.../ ma ei pea ennast kangelaseks. Tavalise tööinimese elu (.) See periood, see on see (.) meie (.) meie põlvkonna saatus.../

Sõjakogemused on mõjutanud pikalt Salme elu. Ning ta ütleb, et ka praegu, aastakümneid hiljem näeb ta neid olukordi unes. Salme läbielatud kogemused mõjutavad tema elu ka praegu.

/... See sõda jääb koguaeg meie sisse (.) Sest ikka liiga palju verd ja liiga palju kannatusi.../

ARUTELU

Personaalses elus läbielatud väärkohtlemise esitlemine

Saamaks aru ühe inimese väärkohtlemise juhtumist, on oluline kuulata ja pöörata tähelepanu räägitule ja emotsioonidele. Salme on pidanud elu jooksul läbi elama mitmeid vägivaldseid olukordi ja sündmuseid. Vägivald on tekitanud nii ühiskondlik kord, kehtivad seadused, kogukonna sisesed suhted ning suhted lähedastega. Oma üleelamistes kirjeldas Salme olukordi tihti kergematena, kui need tegelikult olid. Salme jaoks olid sellised sündmused osa tema elust ning lapsena ei olnud tal võimalik olukorda muuta. Praegu, olles elanud pika elu, on ta ikka olukorras, kus tema elus esineb väärkohtlemist ning ta tunneb et pole võimeline seda muutma. Põhjuseks võib välja tuua sõltuvuse kõrvalabist ning Salme kohusetunde poja ees. Kogu oma elu jooksul läbielatud väärkohtlemist kirjeldab Salme pigem elu paratamatu osana ning näiteks lapsepõlvele tagasi mõeldes soovib seda meenutada positiivselt ja mitte kurbusega.

Salme lapsepõlv on mõjutatud palju vaesusest, milles perekond elas. Ometigi räägib tema sellest heal toonil. Olles alles laps, oli vaesus ja agulielu olukord, mida vältida ei saanud. Minu ja ilmselt ka lugeja jaoks traagilisena tunduvad kirjeldused, kuidas lastel süüa ei olnud ning mänguasju võis vaid majanduslikult paremal järjel olevalt sõbralt laenata, oli tema jaoks igapäevaelu. Selline paratamatus kasvatas Salmest enesekindla ja sihikindla naise, kelle sooviks oli olla võimalikult iseseisev.

Ajal, mil valla suhtumine suurperesse oli halvustav, olid peresisesed suhted toetavad ja kokkuhoidvad. Üksteist aidati ja teineteisele oldi toeks. Paraku pole selline halvustav suhtumine kuhugi kadunud ka tänasel päeval ja suurpered pole endiselt ühiskonnas väga heas kirjas. Lisaks on oluline märkida mitmes narratiivis välja tulnud kogukonna rolli tähtsust

Salme jaoks. Piirkonnad, kus ta elas nii oma lapsepõlve kui ka nooruspõlves, olid alati ümbritsetud inimestest, kes olid abivalmis ja hoolivad. Sellisest toetusest ja abist ning ühiskonna sidususest tunneb Salme tänasel päeval puudu. Nagu ta ka ise ütles, riigi tähelepanu oma ekatele on vähene ning Salme soovib vaid, et teda tähtpäevadelgi meeles peetaks.

Huvitav seos tekkis minu jaoks loos, kui Salme ema oli sunnitud abi paluma vallalt, et maksta haiglaravi eest. Kahjuks võib sarnasust märgata ka tänapäevases suhtumises. Meedia vahendusel võib aimu saada ühiskondlikust arvamusest, tihti vaadatakse suurperede peale viltu. Eriti nende peale, kes vajavad rohkem toetust ja abi ning ei tule ise kõige paremini toime. Paistab, et selles osas ei ole viimase peaaegu 100 aastaga suurt midagi muutunud. On säilinud arvamus ja suhtumine: mis nendest lastest teha, kui üleval ei jõua pidada. Kuid viitades eelpool toodud autoritele (Loughlin, ja Duggan 1998; Quinn ja Tomita 1997; Buzgová, Ivanová 2009) võiks ju öelda, et selline suhtumine on ühiskondlik emotsionaalne väärkohtlemine. Verbaalne agressioon, aga ka eiramine ja ignoreerimine – need kõik on emotsionaalse väärkohtlemise tunnusteks. Tegemist võib olla ka liiga julma üldistusega, kuid selge on see, et selline käitumine ja suhtumine mõjutab inimese elukvaliteeti igal elu etapil.

Mitmes oma narratiivis esitleb Salme kodust väärkohtlemist kui elu loomulikku osa. Teistmoodi nagu polnud võimalik või ei osatud elada. Elades koos oma abikaasaga ning kogedes kooselust nii vaimset kui ka füüsilist vägivalda, kirjeldab Salme seda kui fakti, et nii lihtsalt asjad olid. Kuid tuginedes kirjandusele ja läbiviidud uurimustele, on üheks põhjuseks, miks väärkohtlemisest ei räägita, häbi toimunud olukorra ees. Saan seda kinnitada ka teiste juhtumite puhul, mis tööelus ette tulnud. Ikka ja jälle on eaka põhjendus väärkohtlemisest mitterääkimise kohta häbi ja piinlikus juhtunu ees. Ka Tuhermi (2011) uurimus kinnitab, et eakad ei räägi toimunud väärkohtlemisest, kuna häbenetakse olukorda.

Väärkohtlemise esitlemisel mängib olulist rolli ka tollel ajal kehtinud ühiskondlikud normid. Koduses keskkonnas ning peresiseselt toimuvatest olukordades avalikult ei räägitud ning see oli jällegi mõjutatud ühiskondlikust suhtumisest ning teadlikusest. Eakate väärkohtlemisest, kui probleemist on hakatud rääkima alles viimastel aastakümnetel. Varasemalt pole sellele ühiskonnas tähelepanu pööratud, kuid see ei tähenda et seda poleks varem esinenud. Lisaks

oli põhjuseks hirm selle ees, mis sanktsioonid kaasnevad, kui inimene peaks olukorrast rääkima. Seega tuleb esile hästi ühiskondlike normide ja kehtiva korra mõju väärkohtlemisele ja sellest rääkimisele. Hunt ja McHale (2008) ütlevad, et indiviid ja tema mälestused on sõltuvad ühiskondlikust ettekujutusest toimuva kohta, omades mõjutust poliitilistest protokollidest ja meedia esitlusest. Perekonnas toimuvat ei arutatud väljaspool koduseinu. See oli perekonna siseasi ning sellest ei räägitud. See on ka põhjuseks, miks Salme jaoks väärkohtlemine nii loomulik elu osa oli. Lugude ilustamise eesmärgiks võis olla lihtsalt kuulaja säästmine aga nagu ma ka eespool mainisin siis see võib olla Salme jaoks viis kuidas ta on kohanenud läbielatud sündmustega. Quinn ja Tomita (1997) toovad väärkohtlemisest vaikimise põhjuseks perekonna ja isiku privaatsuse. Bavel jt (2010) lisavad, et väärkohtlemise varjamise põhjus on hirm avaliku alanduse ja piinlikuse pärast juhtunu ees. Rääkides oma lugu sündmuste tõsidust vähendades on Salmel endal lihtsam olukorraga leppida ning väheneb ka piinlikuse tunne juhtunu ees. Kindlasti oleks toimuvast väärkohtlemisest rääkimine puudutanud ka au küsimust. Allaandmine ning abipalumine ei ole Salme arvates tugeva inimese iseloomu joon. Salme rõhutab oma jutustuses, et olles lesknaise laps ning kaotanud varakult isa, oli elu raske. Abi ei olnud palju lootat, tuli ise hakkama saada ning püüelda paremuse ja parema elu poole.

Sõjakogemused avaldasid Salmele kahtlemata suurt mõju, oma elulugu rääkides keskendus Salme palju sõjale. Usun, et ühelt poolt toetas meie interaktsioon seda. Salme mõistis, et võib mulle rääkida lugusid, mis tema jaoks olid keerulised. Lugude rääkimine andis talle võimaluse juhtunud olukorrad läbi mõelda ja analüüsida ning nendele olukordadele leida koht enda eluloos. Intervjuude käigus sain aru, et Salme on segaduses ja vajab enda jaoks toimunu lahti mõtestamist, olgugi, et see kõik juhtus ammu. Salme sattus olukorra tahtel võitlema Venemaa eest ning nüüd tunneb ta, et ei oska ennast kuidagi määratleda. Vabadusvõitlejaks ta ennast nimetada ei saa ning see on tekitanud temas tunde, et ta sõdis valel poolel. Samas ütleb, ta oma lugu rääkides, et sattus Venemaa eest võitlema saatuse tahtel. Salme oli olukorras, kus pidi leppima tekkinud olukorraga ja võitlema enda toimetuleku nimel olgugi, et Venemaa poolel sõdides. Vaikimine, saladused ja usaldamatus on märksõnad, mida Salme oma juttudega edasi annab. Lootus muutuse ees ning riigijuhtide poolsed lubadused olid need, mille nimel Salme väärkohtlemist talus. Loodeti, et olukord paraneb ning lubadused saavad tõeks. Kuid pidev pettumus ja valed on need, mida Salme pidi üle elama.

Elukogemuste mõju väärkohtlemisega toimetulekul

Vähendades väärkohtlemise raskusastest ning ilustades lugusid on loonud Salme endale viisi, kuidas läbielatuga toime tulla. Quinni ja Tomita (1997) arvamuse kohaselt vähendavad eakad väärkohtlemise raskust läbielatud kogemuste mõju tõttu (nt sõda), arvates, et väärkohtlemine ei ole eelnevatest kogemustest hullem ja ei kesta igavesti. Minu arvamuse kohaselt ei tundu suhted pojaga ja praegu esinevad probleemid Salme jaoks nii rasked varasemate elukogemuste tõttu. Üle elatud sõda ja saadud kogemused on asetanud Salme olukorda, kus praegust kodust olukorda nii raskeks ei pea ning läbielatud sõjakogemuste valguses vähendab koduse väärkohtlemise mõju.

Uuringust selgus, et Salme arvamus väärkohtlemise kogemustest on mõjutatud palju ka tema ema elukäigust. Kirjeldades ema läbielamisi, on Salme seisukohal, et temal ei ole nii raske elu olnud. Salme silmis on tema ema olnud vapper naine, kes on pidanud toime tulema mehe surmaga, poja pimedaks jäämisega, Salme kadumisega sõjaajal ja kõige muuga. Ema kogemusi peab Salme oluliselt raskemateks kui enda elus läbielatut. Võrreldes enda elu ema elukäiguga, on ta seisukohal, et tema nii vapper ei ole kui oli seda tema ema. Selline elude võrdlemine võib olla tingitud ka rangest kasvatuses, kus endast vanemaid õpetati austama. Teisest küljest võib olla see jällegi seotud läbielatud kogemuste mõtestamisega Salme enda jaoks. Salme jaoks annab see ehk lohutust, et tema elu ei ole raske ning kui ema elas üle omad olukorrad, siis tuleb ka Salme oma läbielatuga toime.

Globaalsete sündmuste (sõda) tõttu on Salme olnud situatsioonis, mis on asetanud ta vastutahteliselt olukorda, kus ta on pidanud kannatama vägivalda ja väärkohtlemist. Need on kogemused, mis on peale surutud ja mida inimene enamasti ise ei vali. Tuginedes McCormacki (2009) poolt läbiviidud uurimusele on naised, kes asuvad sõjakolletes või on kaasatud lahingutegevusse, asetatud vastakuti mitmete erinevate väljakutsete ja stressoritega. Esineb oht isiklikule elule. Erinevad keskkonnategurid ja subjektiivsed reageeringud stressile on olulised mõjutamaks traumajärgse stressi tekkimist (Scannell-Desch, 1995: viidatud McCormack 2009 kaudu). Minu uurimuses selgus, et Salme oli sunnitud olema olukorras, kus nägi igapäevaselt vägivalda ja väärkohtlemist.

Ühest küljest võib olla väärkohtlemise mõju vähendamine tingitud läbielatud sõjast ja raskest lapsepõlvest, kuid teisalt arvan, et tegemist on ka süütundega. Tuginedes Quinni ja Tomita (1997) tööle, kes väidavad, et eakad ei tunnista väärkohtlemist, arvates, et on selle mineviku käitumise pärast ära teeninud. Minu uurimustulemustest selgus, et Salme süüdistab ennast, et ei pööranud poja kasvatamisele piisavalt palju tähelepanu. Samuti süüdistab ta ennast poja probleemides ja toimetulematuses. See võib olla üks põhjustest, miks Salme praegust olukorda talub. Tsitaadis, mis on välja toodud leheküljel 50, tunnistab ta, et oli õelaste kasvatamisel hoolsam ja pojal lasi nagu iseseisvam olla. Siinkohal võib olla ka tegemist, arvamusega, et poiste ja tüdrukute kasvatamine nõuab erinevat lähenemist või arvamusega, et võõraid lapsi kasvatades peab olema hoolsam ja ettevaatlikum. Teisest küljest on see ka poja poolse väärkohtlemise ja vägivaldsuse õigustamine. Paraku Salme sellest oma loos pikemalt ei rääkinud, kuid oli mõistetav, et tema jaoks on see oluline teema. Samas tunnistab, et oli ka väsinud kõigest toimunud ning seetõttu tõesti lasi pojal pigem nagu iseseisvalt kasvada. On näha varasemate elukogemuste mõju Salme otsustes ja käitumises. Salme sünnitas poja kolmekümnendate eluaastate keskel, mis tema enda hinnangul oli üsna hiline aeg last saada. Eelnevalt elus läbielatud sündmused (agulielu ja vaesus, sõda, õelaste kasvatamine, raske abielu) mõjutasid aga oluliselt tema elukvaliteeti ja toimetulekut ning kõik toimunu oli teda ära väsitanud.

Väärkohtlemise mustrid eluloonarratiivis

Eluloonarratiivist joonistuvad välja väärkohtlemise mustrid mitmel eri tasandil. Esmalt võib välja tuua väärkohtlemise kogemused, mis on seotud lähedastega ja toimuvad perekonnas. Väärkohtlemine on kogetud omavaheliste suhete tasandil. Perekondlikud suhted näiteks ema ja õdedega ning kogemused kus teda luku taha pandi või kui õed teda vanuse tõttu oma mängudes kõrvale jätsid. Lisaks sellele keeruline suhe abikaasaga. Abikaasa alkoholi tarvitamine ning agressiivsus, mille tõttu Salme kannatas nii füüsilise kui ka psühholoogilise väärkohtlemise all. Sama muster kordub nüüd, mil Salme on sunnitud elama koos pojaga. Poeg, tarvitades alkoholi, muutub agressiivseks ning väärkohtleb ema füüsiliselt,

psühholoogiliset ja majanduslikult. Olukorra paranemist loodab Salme vaid poja poolse käitumise muutusest.

Salme on igapäevaselt sunnitud elama mure ja hirmuga nii enda kui ka poja tuleviku ees. Jäänud mitmeid kordi abita, on Salme mures, mis saab tema pojast siis, kui teda ennast enam ei ole. Olles oma elukaare lõpus, oodates ja lootes toetust ja abi oma pojalt, on Salme asetatud rolli, kus peab hoolitsema hoopis ise poja eest. Kuid nagu uuringus selgus, on Salme enda tervis järjest halvenev. Püsib mure, mis saab edasi, kui Salme abivajadus kasvab. Analüüsis on näha (lk. 51), et Salme kogemused on andnud talle veendumuse, et hooldekodusse ta minna ei taha. Ta leiab, et seal ei koheldaks teda kui inimest vaid kui asja. Kuid võttes arvesse Salme hinnangut oma poja kohta, ei ole poeg võimeline pakkuma emale vajaminevat abi. On aru saada, et Salme ootab ja tunneb puudust kogukonna toest, mida tundis ta hästi oma varajases nooruses. See on see mida Salme ka praegu vajaks.

Analüüsis selgineb väärkohtlemine ühiskondlikul tasandil. Ühiskondlikud normid ning seadused mõjutavad toimetulekut väärkohtlemisega ja samas teatud tingimustel loovad taolisi olukordi. Tuginedes Linnole ja Strömplile (2012: 54) sisaldavad juhtivad narratiivid kultuurile omaseid norme, reegleid ja rolliootusi. See on see, mis mõjutab inimest käituma ühel või teisel viisil. Näiteks võib tänasest vaatenurgast lähtuvalt esimese Eesti Vabariigi aegsest seadusandlust käsitleda naist väärkohtlevaks. Naine oli määratud olema mehe eestkostevalune ning see seadis naisele palju piiranguid. Vaadeldes tänaseid norme ja rolliootusi on selge, et naistelt oodatakse endiselt kodukorrashoidu ja lastekasvatamist. Kuigi ühiskond püüab tolereerida naise soovi tõusta karjääriredelil ning keskenduda töötamisele, lastekasvatamise asemel, kaasneb sellega siiski pidev võitlus.

KOKKUVÕTE

Minu magistritöö eesmärgiks on analüüsida, kuidas eakas inimene tõlgendab vägivalda ja väärkohtlemist oma elus selle erinevatel etappidel. On oluline välja tuua, et perekonnas väärkohtlemisest avalikult rääkimine on Eestis päevakorda tulnud viimase 10-15 aasta jooksul. Aastaid suhtuti sellesse teemasse kui tabusse või perekonna siseasja, millesse perevälised inimesed või asutused ei peaks sekkuma. Olen oma töös tähelepanu pööranud eaka tõlgendustele elu jooksul läbi elatud väärkohtlemise kohta tema eluloonarratiivi põhjal. Uurimuse eesmärgi täitmiseks kasutan üksikjuhtumi analüüs, mis võimaldas mul keskenduda teemale detailselt ning sügavuti. Eluloonarratiivi uurimus on lähenemine, mis võimaldab kuulata ära ühe inimese loo ning leida üldiseid tüüpilisi mõtteid ja tundeid, mis on ühiskonnas.

Tuginedes kirjandusele on eluloo käsitlemine uurimismaterjalina näituslik ja oluline. Analüüsides ja arutledes ühe inimese tõlgenduste üle saame arusaamise kuidas inimene näeb ennast ühiskonnas läbi aja. Esialgu oli eesmärk uurida eakat pereliiget perevägivalda ohvrina, kuid uurimismaterjali kogumise käigus toimunud teema fookuse muutus võimaldas mul käsitleda väärkohtlemist laiemalt, hõlmates sündmusi läbi elu. Sellise lähenemise tõttu selgus analüüsist, et inimene kogeb väärkohtlemist oma elu jooksul mitmete mõjutuste tulemusena. Näiteks mõjutavad toimetulekut väärkohtlemisega globaalsed sündmused, ühiskondlikud normid, seadused, suhted ning juba kogetud sündmused.

Püstitatud uurimisküsimustele tuginedes selgus, et väärkohtlemist esitleb eakas pigem ilustades ning lastes kuulajal ise luua seoseid juhtunu ja tagajärgede vahel. Samas oli selline jutustamiseviis põhjendatud häbi ja piinlikkusetundega, seda on kinnitanud ka varasemad uurimused ja kirjandus. Elusündmused nagu näiteks lapsepõlve vaesus, isa varajane kaotus ning kasvamine agulis on mõjutanud Salme toimetulekut eluraskuste ja väärkohtlemisega. Sellised eluraskused on ta muutnud tugevamaks, sihikindlamaks ning väärkohtlemisega

leplikumaks. Andmetest selgus, et ka praegu, olles oma elukaare lõpus kannatab Salme väärkohtlemise all, kuid paraku esitleb seda varasemalt kogetud elusündmuste valguses, kui paratamatust mis eluga kaasneb. Sõja läbielanuna ei pea ta praegu kodust väärkohtlemist nii keeruliseks, püüdes sellega leppida ja kuidagi toime tulla.

Uurimustulemustena eristusid olulised elu jooksul kogetud väärkohtlemise mustrid. Näiteks selgus, et väärkohtlemist on mõjutanud elu jooksul elukeskkond ning suhted perekonna ja lähedastega. Kehvad elutingimused ning majanduslikud raskused on probleemiallikaks ja oluliseks faktoriks väärkohtlemise esinemisel. Põhjuseks võib olla ka omavaheline sõltuvussuhe. Näiteks on Salme poeg sõltuv temast elukoha ja tihti ka majandusliku abi poolest. Vähem tähtsaks ei saa pidada ühiskondlike mõjutusi. On oluline ära märkida, et ühiskondlikud normid, rolliootused, seadused mõjutavad väärkohtlemise esinemist. Näitena võib tuua naise rolli ühiskonnas, naine on koduhoidja ja lastekasvataja. Tähtis on välja tuua ka kehtivate seaduste mõju, mis suunavad hooldamise kohustuse täiskasvanud lastele. Laste raskused oma elu korraldamisel ning finantsprobleemid võivad viia konfliktideni ning ka eaka hoolitusse jätmiseni. Olulist mõju väärkohtlemise kogemustele osutavad globaalsed sündmused nagu sõda ja vaesus.

Uurimust läbi viies sai mulle selgeks, et kogukondlik toetus ja abi on eaka jaoks äärmiselt olulised. Ühelt poolt vajab seda eakas, et tunda ennast olulise ja tähtsana, teiselt poolt on see oluline tähelepanemaks tekkinud probleeme. Samas selline tähelepanu on tähtis ja oluline kõikide kliendigruppidele. Uurimuse jaoks läbiviidud intervjuud andsid Salme jaoks võimaluse rääkida oma lugu ning olla kuulatud ning see oli tema jaoks suure väärtusega. Seega tahangi öelda sotsiaaltöö praktikutele, et on oluline võtta aega ja kuulata oma klienti. Mõnikord on see just see mida abivajaja kõige rohkem ootab. Ühiskondlikust hoolimisest saab alustada probleemi lahenduste otsimisega.

KASUTATUD ALLIKAD

Ainsaar, M., Maripuu, L. (2008). Eesti Rahvastik 2007-2020. Rahvastikuministri büroo.

Andrews, M., Squire, C., Tamboukou, M. (2008). Doing Narrative Research. Sage Publications Ltd

Atkinson, R. (1998). The life story Interview. Thousand Oaks (Calif.) ; London : SAGE

Atkinson, R. (2002). The Life Story Interview (eds.) (2002). Handbook of Interview Research. Context & Method. /Gubrium, J. & Holstein, J. Thousand Oaks, etc.: Sage Publications: 121-139

Atkinson, R. (2007). The Life Story Interview as a Bridge in Narrative Inquiry. Teoses Clandinin, D.J. Handbook of Narrative Inquiry: Mapping the Methodology. Sage Publications 224-245

Bamberg, M. (2011). Who am I? Narration and its contribution to self and identity. *Theory & Psychology*, 2011, 21: 3-21

Bavel, M., Janssens, K., Schakenraad, W., Thurlings, N. (2010). Elder Abuse in Europe Background and Position Paper

Bold, C. (2012). Using Narrative in Research. Sage Publications

Boulay, J., Williams, R. (2007). Collecting Life Histories. Teoses: Bryman, A. (toim) *Qualitative Reaserch 2*, Vol 1. Sage Publications, 137-147

Bruner, J. (1991). Self-Making and World-Making. *Journal of Aesthetic Education*. 25 (1), 67-78

Buzgová, R., Ivanová, K. (2009). Elder Abuse and Mistreatment in Residential Settings. *Nursing Ethics* 2009, 16 (1): 110-126

Campell, J., Jones, A. S., Dienemann, J., Kub, J., Schollenberger, J., O'Campo, P., Gielen, A. C., Wynne, C. (2002). Intimate Partner Violence and Physical Health Consequences. *Archives of Internal Medicines*. 2002; 162(10): 1157-1163

Daly, J. M., Merchant, M. L., Jogerst, G. J. (2011). Elder Abuse Research: A Systematic Review. *Journal of Elder Abuse & Neglect*. 2011, 23: 348-365

Davies, M., Harries, P., Cairns, D., Stanley, D., Gilhooly, M., Gilhooly, K., Notley, E., Gilbert, A., Penhale, B., Hennessy, C. (2011). Factors used in the detection of elder financial abuse: A judgement and decision-making study of social workers and their managers. *International Social Work* 2011, 54 (3): 404-420

Dessin, C. L. (2000). Financial Abuse of the Elderly. *Idaho Law Review*. 2000, 36: 203-226

Earthy, S., Cronin, A. (2008). Narrative Analysis. Teoses: Gilbert, N (toim) *Researching Social Life*. Sage Publications, 420-439

Eesti inimarengu aruanne 2001.

Eesti Vabariigi põhiseadus. Jõustunud 03.07.1992

Elliott, J. (2005). *Using Narrative in Social Research. Qualitative and Quantitative Approaches.* Sage Publications

Ezzy, D. (2002). *Qualitative Analysis. Practice and Innovation.* Allen and Unwin.

Euroopa liidu teataja C 44/24 ET 16.02.2008

Eurostat Compact Guides (2013). *Basic figures on the EU. Spring 2013 Edition*

Eurostat Pocketbooks (2012). *Key figures on Europe 2012.* Luxembourg: Publications Office of the European Union.

Eurostat Statistical Books (2011). *Active ageing and solidarity between generations — a statistical portrait of the European Union 2012.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011

Eurostat Statistical Books (2011a). *Active ageing and solidarity between generations. A statistical portrait of the European Union 2012.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2011

Fisher, B. S., Regan, S. L. (2006). *The Extent and Frequency of Abuse in the Lives of Older Women and Their Relationship With Health Outcomes.* *The Gerontologist* Vol. 46(2), 200-209

Flick, U. (2006). *An introduction to Qualitative Research.* Sage Publications

Flyvberg, B. (2006). *Five Misunderstandings About Case-Study Research.* *Qualitative Inquiry.* Vol 12(2), 219-245

Fraser, H. (2004). *Doing Narrative Research. Analysing Personal Stories Line by Line.* *Qualitative Social Work.* Vol 3(2), 179-201

- Georgantzi, N (2012). Elder abuse and neglect in the European Union. UN Open-ended Working Group on Ageing. Document from Third working session in New York on 21-24 August 2012
- Gothóni, R. (2008). Vana ja väarikana. Teoses: Tulva, T. (toim) Eakate vananemise kogemused Eestis ja Soomes. TLÜ Kirjastus, 7-13
- Gribich, C. (2007). Qualitative data analysis. An Introduction. Sage Publications.
- Gubrium, A. (2006). „I was my momma baby. I was my daddy gal“: Strategic stories of success. *Narrative Inquiry* 16(2): 231-253
- Haglund, K. (2007). Conducting Life History Research with Adolescents. Teoses: Bryman, A. (toim) Qualitative Research 2, Vol 1. Sage Publications, 148- 160
- Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (2007). Constructionist Perspectives on the Life Course. *Sociology Compass*, 2007, 1: 1-18
- Holstein, J. A., Gubrium, J. F. (2012). Varieties of Narrative Analysis. Sage Publications.
- Jayawardena, K. M., Liao, S. (2006). Elder Abuse at End of Life. *Journal of Palliative Medicine*. 2006, 9(1): 127-136
- Johnston, L. M. (2005). Narrative Analysis. Teoses: Druckman, D. (toim.) Doing Research. (2005). 277-292
- Kirss, T., Kivimäe, J. (2009). Estonian Life Stories and Histories. Teoses: Kirss, T., Hinrikus, R. (toim) Estonian Life Stories. Central European University Press, 1-31
- Lachs, M. S., Pillemer, K. (1995). Abuse and Neglect of Elderly Persons. *The New England Journal of Medicine*. 1995 (332): 437-443

Laherand, M.-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk

Lieblich, A., Tuval-Mashiach, R., Zilber, T. (1998). Narrative research. Reading, Analysis, and Interpretation. Sage Publications

Linno, M., Selg, M. (2009). „Ma olen hea ema“ – lastekaitsetöö klientide eneseesitlus narratiivides. *Sotsiaaltöö* 2009 (6): 4-14

Linno, M., Strömpl, J. (2012). Narratiivse maailma uurimine. Teoses: Narratiivne lähenemine sotsiaaltöuurimuses. Tartu Ülikooli Kirjastus, 48-61

Linno, T. (2010). Vanemaealiste ja eakate toimetuleku uuring 2009. Sotsiaalministeerium, Tallinn

Loughlin, A. O., Duggan, J. (1998). Abuse, Neglect and Mistreatment of Older People: An Exploratory Study. National Council on Ageing and Older People. Report No. 52

McCormack, L. (2009). Civilian Women at War: Psychological Impact Decades After the Vietnam War. *Journal of Loss and Trauma*. 2009 (14): 447–458

Mihaljcic, T., Lowndes, G. (2013). Individual and Community Attitudes Toward Financial Elder Abuse. *Journal of Elder Abuse & Neglect*. 2013, 25: 183-203

O’Keeffe, M., Hills, A., Doyle, M., McCreadie, C., Scholes, S., Constantine, R., Tinker, A., Manthorpe, J., Biggs, S., Erens, B. (2007). UK Study of Abuse and Neglect of Older People. *Prevalence Survey Report*

Perekonnaseadus. Jõustunud 01.07.2010

Phoenix, A (2008). Analysing narrative contexts. Teoses: Andrews, Squire, Tamboukou (toim). *Doing Narrative Research*. Sage Publications, 64-77

Polkinghorne, D. E. (1995). Narrative configuration in qualitative analysis. Teoses: Hatch, J. A., Wisniewski, R. (toim) Life History and Narrative. RoutledgeFalmer, 5-23

Quinn, M. J., Tomita, S. K. (1997). Elder abuse and Neglect. Springer Publishing Company

Riessman, C. K. (2008). Narrative Methods for the Human Sciences. Sage Publications.

Saks, K (2006) (toim). Hooldusest sõltuv elukvaliteet, hoolduse kvaliteet ja hoolduse juhtimise kvaliteet. CareKeys Eesti uuringu tulemused

Saks, K. (1998). Noorest saab vana. OÜ Tartumaa Trükikoda

Saks, K., Tiit, E.-M. (2008). Subjective Quality of Life of Care-Dependent Older People in Five European Union Countries. Teoses: Vaarama, M., Pieper, R., Sixsmith, A. (toim) Care-Related Quality of Life in Old Age. Springer, 153-167

Salkind, N. J. (2010). Narrative research. Teoses: Encyclopedia of Research Design

Sklar, J. B. (2000). Elder and Dependent Adult Fraud: A Sampler of Actual Cases to Profile the Offenders and the Crimes They Perpetrate. *Journal of Elder Abuse & Neglect*. 2000, 12 (2): 19-32

Spangler, D., Brandl, B. (2007). Abuse in Later Life: Power and Control Dynamics and a Victim-Centered Response. *Journal of the American Psychiatric Nurses Association*. 2007 (12): 322-331

Statistikaamet, külastatud 06.01.2013

Strömpl J. (2012). Sotsiaalse tegelikkuse konstrueeritud iseloom ja interpreteeriv sotsiaalteadus. Teoses: Narratiivne lähenemine sotsiaaltöuurimuses. Tartu Ülikooli Kirjastus, 15-47

Tuherm, M. (2012). Maal elavate eakate väärkohtlemisest viie Järvamaa valla näitel. *Sotsiaaltöö* 2012 (2): 36-40

Tulva, T. (2012). Narratiivid ja nende kasutamise võimalusi sotsiaaltööuuringutes. *Sotsiaaltöö* 2012 (1): 48-52

Uusitalo, I. (2008). Tähtsusetikas kogemus kui pöördepunkt elus: ühe soome eaka lugu. Teoses: Tulva, T. (toim) Eakate vananemise kogemused Eestis ja Soomes. TLÜ Kirjastus, 55-72

Walsh, C. A., Ploeg, J., Lohfeld, L., Horne, J., MacMillan H., Lai, D. (2007). Violence Across the Lifespan: Interconnections Among Forms of Abuse as Described by Marginalized Canadian Elders and their Care-givers. *British Journal of Social Work*. 2007 (37): 491–514

World Health Organization. http://www.who.int/ageing/projects/elder_abuse/en/
külastatud 14.03.2013

Vägivalda vähendamise arengukava aastateks 2010–2014

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Kristel Paal, (sünnikuupäev 22.04.1986)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose *Elu jooksul läbi elatud väärkohtlemise tõlgendamine eaka eluloonarratiivi põhjal*, mille juhendaja on *Judit Strömpl*,
 - 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 24. mai 2013